

บทที่ 2

แนวความคิดในเชิงทฤษฎี

เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในพื้นฐานหรือกรอบความคิด (framework) ในการวิจัยครั้งนี้ สมควรที่จะได้มีการสำรวจแนวความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย แนวความคิดและข้อมูลดังกล่าวนี้ผู้วิจัยได้นำมาให้เป็นหลักเกณฑ์ในการกำหนดขอบข่ายของการวิจัย ประเด็นของการวิจัย สมมุติฐาน การสร้างเครื่องมือในการวิจัย รวมถึงการกำหนด วิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ในบทนี้ น่าจะเสริมให้เกิดความเข้าใจต่อประเด็นสำคัญต่าง ๆ ในการวิจัยนี้ได้ดียิ่งขึ้น

ความหมายของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย (democracy) เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางที่สุดคำหนึ่งภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เสร็จสิ้นลงใหม่ ๆ องค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational Scientific and Culture Organization : UNESCO) ได้ให้ทุนแก่นักวิชาการมากกว่าหนึ่งร้อยคน เพื่อทำการวิจัยเกี่ยวกับคำว่า "ประชาธิปไตย" ผลปรากฏว่า เมื่อการวิจัยเสร็จสิ้นลงได้มีข้อสรุปว่าประชาธิปไตยถูกใช้เป็นคำอธิบายให้แก่ระบบการเมือง และสังคมทุกระบบที่ผู้ใช้ลัทธิสายสนับสนุน¹ ประชาธิปไตยจึงปรากฏในลักษณะต่าง ๆ เช่น ประชาธิปไตยเสรีนิยม (Liberal Democracy) ประชาธิปไตยของประชาชนหรือประชาธิปไตยแบบเบ็ดเสร็จ (People's Democratic Dictatorship) ประชาธิปไตยแบบมีผู้นำ (Guided Democracy) สังคมนิยมประชาธิปไตย (Democratic Socialism) เป็นต้น² จึงทำให้ความหมาย

¹ วิสุทธิ์ โทธิแท้, ประชาธิปไตย : แนวความคิด และตัวแบบประชาธิปไตยในอุดมคติ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 13.

² ชัยอนันต์ สมุทวิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2523), หน้า 1.

ของคำว่าประชาธิปไตยโดยสันและขัดแย้งอยู่ในตัวเอง นักวิชาการตะวันตกได้รวบรวมความหมายของประชาธิปไตยไว้ ปรากฏว่ามีมากกว่า 200 ความหมายด้วยกัน¹

รากศัพท์ของคำว่า "ประชาธิปไตย" (democracy) มาจากภาษากรีก 2 คำ คือ Demos ที่แปลว่า ประชาชน กับ Kratein ซึ่งแปลว่า การปกครอง ประชาธิปไตย จากรากศัพท์ จึงหมายถึง การปกครองโดยผู้ถูกปกครอง (rule by the ruled) หรือ การปกครองโดยประชาชน (government by the people)² ซึ่งอดีตรัฐมนตรีว่าการการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวสุนทรพจน์ที่ได้ขยายความเข้าใจในรากศัพท์ของประชาธิปไตยไว้ว่า ประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน (government of the people, by the people and for the people) การปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงถือว่าอำนาจที่ชอบธรรมในการปกครองประเทศจะต้องมาจาก หรือได้รับความยินยอมจากประชาชน ซึ่ง Aristotle ก็ยอมรับว่า ในระบอบประชาธิปไตยนั้น อำนาจสูงสุดอยู่ในมือของประชาชนทั้งหมด³ มีวิธีการต่าง ๆ ที่จะบรรลุถึงหลักการนี้ โดยให้ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนี้โดยตรงหรือโดยอ้อม นอกจากนี้ความมุ่งหมายของการปกครองไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมอีกด้วย⁴

ดังนั้น แม้ประชาธิปไตยจะมีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันอย่างมาก แต่จากรากฐานของคำศัพท์ก็อาจจะถือว่าเป็นการปกครองที่มีหลักการ วิธีการและความมุ่งหมายที่ผูกพันและให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นอย่างมาก

¹Massimo Salvadori, Liberal Democracy (Garden City : Doubleday, 1957); p. 20 อ้างใน วิสุทธิ โภธิแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 1.

²วิสุทธิ โภธิแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 2.

³กมล สมวิเชียร, "ประชาธิปไตยคืออะไร," วารสารการเมืองสำหรับประชาชน เล่ม 1 (มกราคม 2516), หน้า 5.

⁴หินพันธ์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย : ความหมาย ปัจจัยเลือกอำนาจ และการสร้างจิตใจ," วารสารธรรมศาสตร์ 3, 2 (กุมภาพันธ์ 2517), หน้า 9.

วิวัฒนาการของประชาธิปไตย

การปกครองระบอบประชาธิปไตยสมัยแรก จากหลักฐานที่ปรากฏว่า เกิดในสมัยนครรัฐ (the city-state) ของกรีกโบราณ เมื่อประมาณกว่า 500 ปีก่อนคริสตกาล โดยเฉพาะในนครรัฐเอเธนส์ การปกครองระบอบประชาธิปไตยสมัยนั้นเป็นการปกครองโดยตรง คือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครอง และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยตรง

หลักการปกครองสมัยนั้น ถือว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองรูปแบบหนึ่งที่ประชาชนทุกคนมีความเสมอภาคกันตามกฎหมาย และยังมีอีกหลักที่ว่าคนจำนวนมากย่อมฉลาดกว่าคนจำนวนน้อย¹ การปกครองระบอบประชาธิปไตยสมัยโบราณจึงเป็นการที่ประชาชนเข้าร่วมการตัดสินใจหาด้วยตนเอง โดยตรง ไม่ต้องผ่านระบบตัวแทน

อย่างไรก็ดี การปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยตรงนี้ นักปราชญ์ที่สำคัญของกรีก คือ เพลโต และอริสโตเติล ได้แสดงความลึกลับที่ไม่เห็นด้วยว่า ประชาธิปไตยโดยตรงเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี โดยเพลโต มองว่าประชาธิปไตยเป็นรูปการปกครองที่เต็มไปด้วยความแตกต่างนานาชนิด และมีความสับสนวุ่นวายรวมทั้งเป็นรูปการปกครองที่ให้ความเสมอภาคเหมือนกันหมด ไม่ว่าจะมีความระมัดระวังในสิ่งใดอย่างไร² ทั้งนี้เพราะเพลโต เชื่อว่าคนเราไม่ได้ถูกสร้างมาให้มีความสามารถทัดเทียมกัน ซึ่งการปกครองหรือการเมืองเป็นศิลปะจึงต้องอาศัยบุคคลที่มีคุณสมบัติที่รู้ซึ่งถึงศิลปะนี้ เพลโต จึงเชื่อว่าการปกครองที่ดีคือการ

¹ กรวมล ทองธรรมชาติ, "หลักประชาธิปไตย," การเมืองและสังคม พิมพ์ครั้งที่ 2, ประเด็น นันทิยะกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 162.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

ปกครองที่มีผู้ทรงคุณวุฒิในด้านปรัชญา ซึ่งเขาเรียกว่า ราชาปราชญ์ (philosopher king) ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะต้องผ่านการฝึกอบรมมาอย่างหนักเพื่อทำหน้าที่ปกครอง¹ การปกครองที่ดีจึงเป็นการปกครอง โดยคนจำนวนไม่มากนัก

ส่วนอริสโตเติล ได้มองว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครอง โดยคนหมู่มากที่เป็นคนยากจน ซึ่งคนหมู่มากที่เป็น คนยากจนนี้ เป็นผู้ที่ไม่มีความคิดและตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง เนื่องจากอริสโตเติลไม่ได้ตั้งสมมุติฐานว่า คนหมู่มากจะเป็นผู้มีเหตุผล มีวิจรรณญาณและมีความรับผิดชอบ การตัดสินใจของคนหมู่มากที่ขาดความคิดจะนำไปสู่การเป็นฝูงชนที่บ้าคลั่ง (mob)² การปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงอาจจะกลายเป็นการปกครองโดยทรราชย์ของคนหมู่มาก

ประชาธิปไตยของนครรัฐกรีกโบราณจึงได้เสื่อมลงเรื่อย ๆ จนในที่สุดผลของสงครามเปโลโปนีเซียน (The Peloponnesian War) ระหว่างเอเธนส์กับสปาร์ตา (Spata) เอเธนส์แพ้สงคราม ทำให้ประชาธิปไตยในสมัยแรกสิ้นสุดลงเพียงแค่นั้น

ประชาธิปไตยจึงเป็นแนวความคิดที่ไม่พึงปรารถนาในยุคต่อมาจนกระทั่งประมาณปี ค.ศ. 1215 ประชาธิปไตยจึงได้ฟื้นฟูลูกครั้ง เมื่อได้เกิดแนวความคิดต่อต้าน อำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ของขุนนางอังกฤษ ซึ่งเรียกร้องให้พระเจ้าจอห์น (King John) ลงนามในกฎบัตรแมกนาคาตา (Magna Carta) ที่จำกัดอำนาจกษัตริย์และเพิ่มอำนาจขุนนาง และปี 1258 ก็ได้มีการเรียกร้องให้พระเจ้าเฮนรี่ที่ 3 (King Henry III) จัดตั้งสภาขุนนาง (a baronial council) ซึ่งผลให้อำนาจของขุนนางมีมากขึ้น และช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 ระบอบรัฐสภาก็วิวัฒนาการออกไปเป็นอันมาก มีทั้งสภาขุนนาง (House of Lord) และสภาสามัญชน (House of commons) และในปี 1628 ก็มีการออกกฎ

¹ สุชุม นवलสกุล, ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516), หน้า 46.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย, หน้า 3-4.

หมาย The Petition of Right ซึ่งเป็นการยอมรับถึงสิทธิของสามัญชน และเมื่อมีการประกาศ The Bill of Right ในปี 1689 เป็นต้นมา การปกครองของอังกฤษก็ได้เข้าสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยแนวรัฐสภาที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข¹ และความคิดประชาธิปไตยก็ได้ขยายแนวความคิดกว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ จนประเทศต่าง ๆ ให้นำเอาแนวความคิดประชาธิปไตยนี้เป็นแนวทางในการปกครองประเทศ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือการปฏิวัติในประเทศต่าง ๆ ที่พยายามนำเอาระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในการปกครองประเทศ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเป็นแม่บทของประชาธิปไตยในปัจจุบัน ประชาธิปไตยของอังกฤษเป็นผลมาจากการต่อสู้ชิงอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรจากพระมหากษัตริย์ และสภาขุนนาง เป็นเวลาหลายร้อยปี วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของอังกฤษ ได้พัฒนาจากจารีตนิยม (traditionalism) มาสู่ความเป็นสมัยใหม่ (modernization) ได้สำเร็จ โดยไม่ทำลายสถาบันเก่าคือ สถาบันกษัตริย์ และขุนนางที่มีอยู่

ประชาธิปไตยของสหรัฐอเมริกา ได้พัฒนาจากการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพของชาวอาณานิคมต่อการปกครองของอังกฤษ คำประกาศอิสรภาพที่เมืองฟิลาเดลเฟีย ในปี ค.ศ. 1776 ซึ่งเป็นจุดเริ่มสำคัญของความปรารถนาในการธำรงรักษาสิทธิเสรีภาพของชาวอาณานิคมที่อพยพหลบหนีจากการถูกกดขี่ทางด้านการเมืองและศาสนา ประชาธิปไตยของสหรัฐอเมริกาจึงมีรากฐานความเชื่อที่ว่าประชาชนควรมีสิทธิเสรีภาพ และมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง ทั้งนี้เป็นผลจากความไม่พอใจต่อระบบการเมืองแบบเก่า ที่มีลักษณะเผด็จการ

¹ วิสุทธิ์ โพธิ์แทน, ประชาธิปไตย, หน้า 30-31.

² Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations (Boston : Little, Brown, 1964), p. 7.

ประชาธิปไตย ซึ่งมีวิวัฒนาการมานานนับพันปี ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมแต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงในวิธีการและหลักการบางประการ มิได้เป็นการเปลี่ยนแปลงแก่นแท้ที่สำคัญ กล่าวคือ ประชาธิปไตยสมัยโบราณในนครรัฐกรีก เป็นการปกครองโดยตรงที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง การตัดสินใจ การกำหนดนโยบายโดยตรง แต่ปัจจุบันจำนวนประชากรและอาณาเขตของรัฐได้เพิ่มมากขึ้นย่อมเป็นปัญหาและอุปสรรคที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง ดังนั้นจึงเกิดประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน หรือประชาธิปไตยโดยอ้อม (indirect democracy) ที่มีการเลือกผู้แทนของประชาชนทำหน้าที่แทนตนเอง แต่ก็มีบางประเทศที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในบางกรณี เช่น การออกเสียงประชามติ (referendum) การเสนอร่างกฎหมาย (initiative) การยับยั้งร่างกฎหมาย (veto)¹ เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาถึงหลักการใหญ่ ประชาธิปไตยก็ยังเป็นการปกครองที่ให้ความสำคัญต่อประชาชน ถือว่าการปกครองที่ชอบธรรมนั้นจะต้องได้รับอำนาจมาจากประชาชนหรือได้รับความยินยอมจากประชาชน โดยประชาชนจะเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ การที่จะเป็นตัวแทนของประชาชนได้ ย่อมผ่านการพิจารณาคัดเลือกจากประชาชน และมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

ความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตย

ชโยนันต์ สมทวนิช ได้สรุปพื้นฐานสำคัญของแนวความคิดประชาธิปไตยสมัยใหม่ ซึ่งมีความเชื่อและความศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ที่จะใช้เหตุผล การมองโลกในแง่ดี มีการสนับสนุนในเรื่องเสรีภาพ ความคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยสมัยใหม่จึงมีลักษณะดังนี้

¹ เมธา สุตบรรทัด, ประชาธิปไตยและหน้าที่ของผู้แทนราษฎร (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517), หน้า 26-28.

² ชโยนันต์ สมทวนิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย หน้า 5-13.

1. การมีศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ มีความศรัทธาในสติปัญญา การที่มนุษย์มีเหตุผล ยึดหลักเหตุผลด้วยวิธีการทดลองค้นหาแบบวิทยาศาสตร์ ถือว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ โลกนี้ไม่มีความจริงเพียงอันเดียว แต่สิ่งที่จะเป็นความจริงจะสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ เมื่อมีการค้นคว้าต่อ ๆ ไป สิ่งที่เป็นความจริงในยุคนึงก็อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ดังคำกล่าวของ จอห์น ล็อก (John Lock) ที่ว่า "ความรู้ทั้งหลายของคนเราได้จากประสบการณ์ในโลกนี้ ไม่มีความจริงอันเดียวที่เป็นลัทธิธรรมสมบูรณ์แบบ" (absolute truth)

2. ความเชื่อในสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ จากวิธีการบนข้อเท็จจริง คือหลักการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ ทำให้เกิดการยอมรับในการเสนอข้อเท็จจริง เหตุผล และความคิดเห็นส่วนตัวอย่างเต็มที่ ก่อนที่จะมีการร่วมกันตัดสินปัญหา หลักการข้อนี้จึงทำให้เกิดเสรีภาพทางการเมือง การพิมพ์เผยแพร่ การประชุม การรวมกลุ่มจัดตั้งสมาคมตลอดจนพรรคการเมือง รูชโซ (Rousseau) ได้เขียนในหนังสือ The Social Contract ว่า "การสละ ละทิ้งเสรีภาพเท่ากับเป็นการสละละทิ้งความเป็นมนุษย์เท่ากับการยอมเสียสิทธิของมนุษยชน และแม้แต่หน้าที่ของเรา" จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stewart Mill) ได้สนับสนุนในหลักการข้อนี้ โดยเขียนไว้ในหนังสือ On Liberty ว่า "ถ้าคนทั้งหมดยกเว้นคน ๆ เดียว มีความคิดเห็นอย่างเดียวกัน แต่คนเพียงคนเดียวมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไป คนทั้งหมดก็ไม่มีสิทธิอ้างไม่ให้คน ๆ นั้นออกความคิดเห็น เช่นเดียวกันในกรณีของคน ๆ เดียว มีอำนาจมากก็ไม่อาจอ้างสิทธิที่จะไม่ให้ผู้อื่นออกความคิดเห็นได้"

3. การยอมรับในความเท่าเทียมของคน ความเท่าเทียมหรือความเสมอภาคนี้เป็นความเท่าเทียมทางกฎหมาย ไม่ใช่ทางสติปัญญาหรือกายภาพ คนทุกคนควรได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและกฎหมายโดยเท่าเทียมกัน ไม่มีการแยกเพศ ชำติกำเนิดฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม

4. อำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของปวงชน (popular Sovereignty) โดยประชาชนเป็นผู้เลือกตัวแทนเข้าไปทำหน้าที่ในการใช้อำนาจของรัฐ และประชาชนสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองได้ หากผู้ปกครองไม่สามารถที่จะปฏิบัติตามนโยบายที่แถลงไว้ต่อประชาชน

5. อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาลเกิดจากความยินยอม (consent) ของประชาชน เพื่อดำเนินการให้ความคุ้มครองสิทธิด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งมีมา

แต่ก่อนที่จะยอมเข้าอยู่ใต้อำนาจการปกครองนี้ ซึ่งมีมาจากทฤษฎีว่าด้วยกฎธรรมชาติ (Natural law) การให้ความยินยอมจะเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับกำลังหรืออำนาจ ดังนั้นรัฐบาลจึงเป็นรัฐบาลที่ชอบธรรม เป็นรัฐบาลที่เป็นตัวแทนของประชาชน (representative government)

6. สิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาล รัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคมบรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ และรัฐอยู่ได้ด้วยเป้าหมายที่จะคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สินและการแสวงหาความสุข ดังนั้นประชาชนจึงมีสิทธิเต็มที่ในการต่อต้านต่อรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจรรยาบรรณดังกล่าว หรือรัฐบาลที่ใช้อำนาจเป็นธรรม ไม่ใช่ธรรมเป็นอำนาจ

ประชาธิปไตย จึงมีแนวความคิดพื้นฐานที่มีความเชื่อมั่น ศรัทธา ในตัวของมนุษย์ จึงได้สนับสนุนในด้านการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นต่าง ๆ ของมนุษย์ และเชื่อมั่นว่ามนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน รัฐบาลที่ดังขึ้นจะเป็นเพียงเครื่องมือของมนุษย์ จะอยู่ได้ก็จะต้องได้รับความยินยอมจากประชาชนเสียก่อน และอยู่ได้เท่าที่ประชาชนให้ความยินยอม

แง่มุมต่าง ๆ ของประชาธิปไตย

เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยเป็นไปอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง จึงขอแยกพิจารณาประชาธิปไตยในแง่มุมต่าง ๆ คือ ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ (an ideology) ซึ่งประชาชนจะต้องยึดถือว่าเป็นหลักการพื้นฐานฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง (a form of government) และฐานะที่เป็นวิถีชีวิต (a way of life) ที่ประชาชนจะต้องยึดถือในการดำรงชีวิต ฐานะทั้ง 3 ของประชาธิปไตยนี้ อาจเรียกว่าเป็น "องค์สามของประชาธิปไตย"¹

¹ ชัยอนันต์ สุนทวิช, วิชาสหวิทยาการเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2519), หน้า 10.

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์

อุดมการณ์เป็นความเชื่อที่ได้รับการยอมรับนับถือและปฏิบัติร่วมกันของกลุ่ม ความเชื่อนี้จะต้องมีความสำคัญต่อกลุ่ม ใช้เป็นหลักการหรือแนวทางในการปฏิบัติของคนในกลุ่ม และทำให้เกิดการยึดเหนี่ยวระหว่างคนกลุ่มนั้น¹ ในฐานะอุดมการณ์ประชาธิปไตยจึงจะต้องมีหลักการ หรือแนวทางที่ประชาชนที่จะนำเอาการปกครองระบอบประชาธิปไตยไปใช้จะต้องยึดถือปฏิบัติ

จากความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตย ทำให้เห็นลักษณะเด่นของอุดมการณ์ประชาธิปไตย คือ จะมีความเชื่อร่วมกันในความสำคัญของมนุษย์ทุกคน โดยเชื่อและศรัทธาว่ามนุษย์ทุกคนเป็นผู้มีสติปัญญา เป็นผู้มีความสามารถในการใช้เหตุผลพิจารณาตัดสินปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวของเขาเอง ซึ่งจะนำไปสู่การสนับสนุนเสรีภาพในรูปร่างต่าง ๆ ของมนุษย์ และความเสมอภาคของมนุษย์ที่จะได้รับการปฏิบัติโดยเท่าเทียมกัน²

1.1 ความศรัทธาในสติปัญญาและความสามารถของมนุษย์

ประชาธิปไตยในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากแนวความคิดเสรีนิยม (liberalism) เช่น เชื่อว่าผลประโยชน์หรือความคิดเห็นส่วนตัวของบุคคลมีความสำคัญเหนือกว่าอำนาจของรัฐ เสรีนิยมจะให้ความสำคัญในหลักเกณฑ์และวิธีการหาเหตุผลและแบบวิทยาศาสตร์³ ซึ่งความคิดพื้นฐานของประชาธิปไตยจึงมีความศรัทธาในความสามารถ

¹ ชัยอนันต์ สมุทวิช, อุดมการณ์ทางการเมือง (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, 2517), หน้า 9.

² ชัยอนันต์ สมุทวิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 248; ทินพันธ์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย : ความหมาย ปัจจัยเอื้ออำนวย และการสร้างจิตใจ," หน้า 9-11; สุจิต บุญบงการ, "ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับลัทธิการเมือง," การเมืองและสังคม, ประมวล นันทิยะกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 80-81.

³ ชัยอนันต์ สมุทวิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 55.

ของมนุษย์ มีความศรัทธาในสติปัญญา ในการทำงานร่วมกัน ซึ่งความสามารถที่สำคัญของมนุษย์ คือการรู้จักเหตุผล และการยึดหลักเหตุผลด้วยวิธีการทดลองค้นหาตามแบบวิทยาศาสตร์

การที่มนุษย์เป็นผู้ที่รู้จักการใช้เหตุผล มนุษย์จึงเป็นผู้ที่รู้ว่าอะไรคือความต้องการหรือจุดประสงค์ของเขาโดยไม่ต้องให้ผู้อื่นมาชักนำ มนุษย์จะสามารถใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ นอกจากนี้ยังสามารถใช้เหตุผลในการปรับปรุงพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้าได้ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์ย่อมจะมีความสามารถในการที่รู้ว่าความต้องการของตนเองนั้นสามารถที่จะตอบสนองได้อย่างไร และสามารถบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเองได้

จากการที่มนุษย์เป็นผู้ที่มีความสามารถในการใช้เหตุผล เพื่อเลือกวิถีชีวิตของตนเอง จึงควรที่จะเปิดโอกาสให้พวกเขามีโอกาสที่จะปกครองตนเองให้มีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง โดยการร่วมพิจารณาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ซึ่งประชาชนที่มีส่วนร่วมในการปกครองก็จะสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ได้เพียงซึ่งกันและกัน ยิ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ความคิดเห็นมากเท่าใด มนุษย์ก็จะสามารถใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจไม่มากเกินเท่านั้น ในการตัดสินใจก็ใช้เสียงข้างมากเป็นหลักโดยอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล² ประชาชนทุกคนจึงควรมีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง เพื่อให้เขาได้แสดงซึ่งความคิดเห็น ใช้เหตุผลเพื่อเลือกวิถีชีวิตที่ดีที่สุดของเขาเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ จรูญ สุภาพ, บรรณาธิการ, การเมืองและการปกครองไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 118.

² จรูญ สุภาพ, ระบอบการเมืองเปรียบเทียบ (ประชาธิปไตย : เศรษฐกิจ) และหลักวิเคราะห์การเมืองสมัยใหม่ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 16.

หลักความเชื่อมั่นในสติปัญญา และความสามารถของมนุษย์จึงเป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย เพราะเป็นหลักการที่มุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อประชาชนทุกคนว่าเขาเป็นผู้มีความสามารถ มีสติปัญญา รู้จักการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาสิ่งที่ดีงาม นอกจากจะเป็นการนำมาซึ่งความรู้สึกล้นไม่สิ้นสุดแล้วยังสามารถใช้เหตุผล เพื่อบรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ของตนเอง ประชาชนจึงควรมีโอกาสที่จะปกครองตนเอง เพื่อใช้ความสามารถที่มีอยู่ นำสิ่งที่ดีที่สุดแก่เขาเอง

1.2 เสรีภาพ

อุดมการณ์ประชาธิปไตยมีรากฐานความคิดมาจากลัทธิเสรีนิยม (liberalism) ที่เน้นถึงความเป็นอิสระของบุคคล และมองความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับรัฐ ว่ารัฐมีอยู่เพื่อช่วยให้บุคคลในสังคมมีชีวิตที่มั่นคงปลอดภัย¹ ซึ่งจอห์น ล็อก ได้กล่าวว่า "สังคมของมนุษย์เกิดจากข้อตกลงของมนุษย์ที่มีอิสระ และเสมอภาคที่จะรวมกัน รัฐบาลเป็นผลมาจากความยินยอมและความสมัครใจของบุคคลทุกคน มีหน้าที่ตามข้อตกลงที่ให้กับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพิทักษ์ไว้ซึ่งสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ คือสิทธิในเสรีภาพ และในทรัพย์สิน"²

รูสโซ ก็ได้ให้ความสำคัญของเสรีภาพไว้ว่า "เสรีภาพเป็นของชายจากธรรมชาติเพียงเพราะว่าเป็นมนุษย์"³ และ "การปฏิเสธเสรีภาพ ก็คือการปฏิเสธความ

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 54.

² John Lock, Two Treatises of Government, pp. 399-409 และ 460-468 อ้างใน วิสุทธิ์ โพนินท์, ประชาธิปไตย, หน้า 31.

³ Jean-Jacques Rousseau, The First and Second Discourses ed. by Roger D. Masters (New York : St.Martin Press, Inc., 1964), p. 102 อ้างใน สุรินทร์ หิศจารณ, "เสรีภาพ : แก่นทางความคิดในปรัชญาการเมืองของรูสโซ," ปรัชญาการเมืองสมัยใหม่, สมบัติ จันทร์วงศ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521), หน้า 154.

เป็นมนุษย์ ไม่มีอะไรที่จะเป็นสิ่งทดแทนให้เสมอได้สำหรับคนที่สละทุกอย่าง เช่นนั้น แท้จริงแล้วการปฏิเสธเสรีภาพนั้นขัดต่อธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ เพราะในเมื่อเรานำเอาเสรีภาพออกจากเจตนารมณ์ ก็เท่ากับลดเปลี่ยนแปลงคุณค่าทางศีลธรรมออกจากกิจกรรมการปฏิบัติทุกอย่างของมนุษย์"¹

Jeremy Bentham ให้ความคิดเห็นว่า แต่ละคนควรมีเสรีภาพ เพราะเมื่อมีเสรีภาพคนเราก็จะหาความพอใจได้อย่างเต็มที่ แต่ถ้าเสรีภาพนั้นทำให้ความพอใจของคนอื่นลดลง ก็ต้องมีกฎหมายจำกัดเสรีภาพลงบ้าง เพื่อให้เกิดความพอใจสูงสุดแก่คนส่วนมาก²

John Stewart Mill ก็เป็นผู้หนึ่งให้ความสำคัญแก่เสรีภาพของมนุษย์มาก Mill สนับสนุนเสรีภาพในการแสดงความคิดและการถกเถียงแสดงความคิดเห็น โดยเขาได้แสดงความคิดว่า

"ถ้าคนเราทั้งหมดยกเว้นคน ๆ เดียว มีความเห็นอย่างเดียวกัน แต่คนเพียงคนเดียวมีความเห็นแตกต่างออกไป คนทั้งหมดไม่มีสิทธิที่จะอ้างไม่ให้คน ๆ นั้น ออกความเห็น เช่นเดียวกันในกรณีของคน ๆ เดียวมีอำนาจมาก ก็ไม่ควรอ้างสิทธิที่จะไม่ให้ผู้อื่นออกความเห็นได้"³

¹Jean-Jacques Rousseau, The Social contract, ed. Maurice Cranston (Baltimore : Penquin Books, Ltd., 1970), p. 55 อ้างใน สุรินทร์ พิศสุวรรณ, "เสรีภาพ : แก่นทางความคิดในปรัชญาการเมืองของรูสโซ," หน้า 156.

²สุจิต ทุมบงการ, "ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสิทธิการเมือง," หน้า 73.

³Maurice Cowling (ed.), Selected Writing of John Stewart Mill (New York : Mentor Book, 1968); On Liberty, p. 135, อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวนิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 8.

แนวความคิดนี้ จึงแสดงถึงความต้องการที่จะให้มนุษย์มีเสรีภาพในการใช้ปัญญา
ความคิดของเขาได้อย่างเต็มที่และสูงสุด แต่อย่างไรก็ตามเสรีภาพจะต้องมีขอบเขตที่ไม่
ละเมิดซึ่งบุคคลอื่น

"ไม่มีใครที่จะสร้างกล่าวได้ว่า การกระทำ (actions) นั้น ควรทำได้อย่างไร
เสรีเท่า ๆ กับความคิดเห็น (opinion) และแม้การแสดงความคิดเห็นนั้นก็สูญเสียมิคุ้ม
กัน หากการแสดงออกเช่นนั้นแรงเร้าให้เกิดการกระทำอันเลวทราม"¹

Mill จึงเป็นผู้สนับสนุนให้มีเสรีภาพอย่างกว้างขวาง แต่ก็เห็นว่าเสรีภาพจะ
ต้องมีข้อจำกัดที่จะไม่ละเมิดซึ่งเสรีภาพของบุคคลอื่น

เสรีภาพจึงเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งสังคม
ที่เป็นประชาธิปไตยจะต้องสร้างเสริม รักษาเสรีภาพให้เป็นไปอย่างกว้างขวาง แต่
เสรีภาพในระบบประชาธิปไตยไม่ได้หมายความว่า ใครจะทำอะไรก็ได้ เพราะถ้าหากยิน
ยอมให้ทุกคนทำตามที่ตนปรารถนาแล้วย่อมที่จะมีการละเมิดซึ่งเสรีภาพของบุคคลอื่นเสรีภาพ
จึงจะต้องมีข้อจำกัด แต่ข้อจำกัดของเสรีภาพจะต้องทำให้อยู่อย่างกว้างขวางกว่า การไม่
จำกัด คือถ้าไม่มีข้อจำกัดเสรีภาพในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในภาวะใดภาวะหนึ่ง อาจทำให้เกิด
การละเมิดเสรีภาพกันอย่างกว้างขวางมากขึ้น จนทำให้เสรีภาพมีน้อยกว่าความเป็นจริง²
เสรีภาพในระบบประชาธิปไตยจึงเป็นความสามารถของบุคคลที่จะกระทำ หรืองดเว้นการ
กระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็ตามที่กฎหมายกำหนด และกฎหมายนั้นออกโดยได้รับความยินยอม

²John Stewart Mill, Utilitarianism, Liberty and Representative Government, Compiled by A. D. Lindsay (London : J. M. Dent & Sons, 1948), p.114, อ้างใน วิสุทธิ โหธิแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 34.

²วิสุทธิ โหธิแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 87-89.

เห็นชอบจากประชาชน (consent of the people) ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม¹ เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลจึงมีหน้าที่ที่จะต้องปกป้องรักษา ซึ่งเสรีภาพของประชาชนทุกคนไว้เป็นอย่างดีที่สุด ไม่ให้มีการละเมิดซึ่งกันและกัน

ในสังคมประชาธิปไตย เสรีภาพที่สำคัญจะต้องมีหลัก เกณฑ์หรือหลักประกันที่แน่นอน เพื่อจะไม่ให้มีการละเมิดซึ่งเสรีภาพนั้น หลักประกันนี้มักจะแสดงออกมาในรูปของเอกสาร ที่สำคัญก็ได้แก่รัฐธรรมนูญของรัฐ เสรีภาพที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งจำเป็นต้องมีหลักประกัน ได้แก่ เสรีภาพในด้านต่าง ๆ คือไปนี้

ก. เสรีภาพในการพูดและแสดงความคิดเห็น เสรีภาพนี้ถือว่าเป็นหลักของเสรีภาพทั้งปวง² เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้แสดงความคิดเห็น ความต้องการของตนเอง เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนี้จะก่อให้เกิดการพิจารณาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำให้เกิดความเห็นพ้องต้องกัน ซึ่งบุคคลที่จะใช้เสรีภาพนี้จึงต้องระมัดระวังไม่ให้ละเมิดซึ่งเสรีภาพของบุคคลอื่น และขณะเดียวกันนอกจากบุคคลที่จะใช้เสรีภาพนี้โดยการแสดงความคิดเห็นของตนแต่ฝ่ายเดียวยังจะต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วย

ข. เสรีภาพในการพิมพ์และโฆษณา การพิมพ์และโฆษณาเป็นสื่อของการแสดงความคิดเห็นที่กว้างขวางทั้งปริมาณและขอบเขต ซึ่งจะมีอิทธิพลกระทบต่อประชาชนทั่วไป สามารถสร้างมติมหาชน สร้างปฏิกิริยาในลักษณะหนึ่งลักษณะใด³ การใช้เสรีภาพนี้จึงต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการละเมิดซึ่งสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น หรือทำให้เกิดความเสียหาย หรือกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชน อย่างไรก็ตามเสรีภาพนี้ก็มีความค่าอยู่มาก เพราะเป็นสื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ชัดเจนและกว้างขวาง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

² จรูญ สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2510), หน้า 327.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 320.

ค. เสรีภาพในการชุมนุมและการรวมตัวเป็นสมาคม เสรีภาพนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถรวมกลุ่ม เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ หรือบางครั้งก็สามารถแสดงความปรารถนาหรือ เรียกร้องให้รัฐบาลกระทำการหรืองดเว้นกระทำการ ในกิจการใดกิจการหนึ่งที่จะเห็นว่า จะเกิดประโยชน์ หรือเกิดโทษต่อประชาชน ซึ่งการรวมกลุ่มหรือชุมนุมกันนี้จะสามารถทำได้โดยสงบและปราศจากการใช้กำลังรุนแรง ชันหาให้เกิดความไม่สงบสุข เรียบร้อยหรือ รบกวนซึ่งเสรีภาพของบุคคลอื่น

ง. เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีอิสระที่จะเลือกนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งหรือไม่นับถือศาสนาใด ๆ ก็ได้ ครม. เหาที่การนับถือหรือไม่นับถือ นั้นไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น ซึ่งการใช้เสรีภาพนี้จะรวมถึงการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ตนเองนับถือด้วย

จ. เสรีภาพที่จะได้รับการปฏิบัติคุ้มครองตามหลักนิติธรรม เนื่องจากหลักการของเสรีภาพนี้ จะขึ้นอยู่กับกฎหมายอันเป็นประชาธิปไตย ประชาชนทุกคนจะต้องได้รับหลักประกันว่าจะได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายจากรัฐโดยทัดเทียมกัน ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองอย่างไร ซึ่งเสรีภาพนี้จะเป็นการให้การคุ้มครองแก่ผู้กล่าวหาว่าถูกระหัด การได้รับการตัดสินคดีเป็นไปตามศาลของกฎหมาย การไม่ถูกจับกุมคุมขัง โดยปราศจากหลักฐานและเหตุผล เป็นต้น

ฉ. เสรีภาพในเรื่องส่วนตัวอื่น ๆ ของบุคคล ซึ่งจะมีหลักอยู่ว่า ประชาชนแต่ละคนจะต้องมีเสรีภาพในการตัดสินใจเรื่องความเป็นอยู่ของตนเองตามที่เขาประสงค์¹ ซึ่งการตัดสินใจเพื่อการกระทำของเขาก็จะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือละเมิดซึ่งสิทธิของผู้อื่น เสรีภาพเหล่านี้ เช่น เสรีภาพในการเลือกประกอบอาชีพ เสรีภาพในการเคลื่อนย้ายถิ่นที่อยู่ เสรีภาพในการแสวงหาและรักษาไว้ซึ่งทรัพย์สินของตนเอง เป็นต้น

¹ วิสุทธิ์ โทธิแท้, ประชาธิปไตย, หน้า 94.

อุดมการณ์ประชาธิปไตยมีพื้นฐานจากความเชื่อมั่นในการใช้เหตุผลของมนุษย์ จึงก่อให้เกิดความเชื่อมั่นต่อการเลือกใช้ชีวิตของบุคคลแต่ละคน ที่จะสามารถเลือกกระทำการหรือไม่กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดด้วยตนเอง หลักการเสรีภาพจึงเป็นหลักการอันทำให้ประชาชนแต่ละคนบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเอง โดยประชาชนสามารถกระทำการได้อย่างเสรีเพื่อบริหารแนวทางที่จะบรรลุเป้าหมายนั้น แต่อย่างไรก็ตามแม้ประชาชนจะมีเสรีภาพที่จะกระทำการได้ทุกประการ ก็ไม่อาจใช้เสรีภาพนั้นเพื่อก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่คนอื่นหรือสังคมโดยรวมได้

1.3 ความเสมอภาค

อุดมการณ์ประชาธิปไตยถือว่าความเสมอภาคเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง ซึ่งจากแนวความคิดประชาธิปไตยถือว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน ความเสมอภาคจึงเป็นหลักปรัชญาเบื้องต้นของความเท่าเทียมกัน¹ หลักความเสมอภาคนี้ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะต้องเหมือนกันหรือเท่าเทียมกันในทุก ๆ ด้าน เพราะการที่จะมีความเท่าเทียมกันในทุกด้านย่อมเป็นไปได้ เนื่องจากอย่างน้อยที่สุดลักษณะทางธรรมชาติทางกายวิภาคของมนุษย์ก็มีความแตกต่างกัน ความเสมอภาคนี้จึงจะต้องเป็นความเสมอภาคที่บุคคลทุกคนสามารถที่จะเท่าเทียมกันได้ และจะต้องให้มีความยุติธรรมต่อบุคคลทุก ๆ คน ความเสมอภาคนี้จึงเป็นความเสมอภาคในเชิงเปรียบเทียบที่ในภาวะการสัมผัสเดียวกัน ทุกคนจะได้รับความยุติธรรมเท่าเทียมกัน ดังนั้นความเสมอภาคในระบบประชาธิปไตยจึงพยายามที่จะกำหนดให้เป็นหลักเกณฑ์พื้นฐานของความเสมอภาค (basic principles of equality) ที่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย และสามารถสร้างความยุติธรรมในเชิงเปรียบเทียบให้มากที่สุด²

¹ จรุง สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์, หน้า 330.

² วิสุทธิ โหสีแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 96.

หลักเกณฑ์ของความเสมอภาคนี้ไม่ใช่มีเฉพาะในทางการเมืองเท่านั้น เพราะว่าความเสมอภาคทางการเมืองอย่างเดียว อาจจะนำมาสู่ความไม่เท่าเทียมกันได้ เพราะบุคคลที่มีความเสมอภาคทางการเมือง แต่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำย่อมไม่สามารถแข่งขันกับผู้ที่ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่าได้ ย่อมทำให้ผู้ที่เข้มแข็งอยู่แล้วมีความแข็งแกร่งมากขึ้น และผู้อ่อนแอย่อมไล่ไม่ทัน¹ การเมืองการปกครองจึงอาจจะตกอยู่ในอำนาจของคนกลุ่มน้อยที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดีเท่านั้น ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยจึงจะต้องประกอบด้วยความเสมอภาคทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ระบอบประชาธิปไตยจึงควรมีหลักเกณฑ์ของความเสมอภาคดังต่อไปนี้

1.3.1 ความเสมอภาคทางการเมือง

ความเสมอภาคทางการเมือง(political equality) นี้จะเป็นการให้หลักประกันแก่ประชาชนว่า จะได้รับสิทธิและหลักประกันจากการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในประเด็นต่าง ๆ ทางการเมืองที่เท่าเทียมกัน ซึ่งความเสมอภาคทางการเมืองที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน หลักความเสมอภาคนี้จะเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้เท่าเทียมกัน โดยมีข้อจำกัดต่าง ๆ น้อยที่สุด เช่น สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งจะต้องเป็นสิทธิทั่วไป ถ้าจะจำกัดก็จะต้องน้อยที่สุด เช่น อายุขั้นต่ำที่มีสิทธิในการลงคะแนนเสียง เป็นต้น

ซึ่งความเสมอภาคทางการเมืองนี้ จะรวมทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ใช้เสรีภาพที่ประชาชนมีอยู่ โดยประชาชนจะได้รับการคุ้มครองให้สามารถใช้เสรีภาพต่าง ๆ ที่เขามีอยู่ได้เท่าเทียมกัน ไม่ใช่มีการเลือกปฏิบัติว่าบุคคลบางคนหรือบางกลุ่ม จึงมีสิทธิที่จะใช้ซึ่งเสรีภาพต่าง ๆ ที่มีอยู่

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย,

1.3.2 ความเสมอภาคทางสังคม

หลักการนี้จะต้องยึดถือว่า ประชาชนทุกคนไม่ว่าจะมีสถานภาพทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างไรก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ จะต้องให้ความเคารพซึ่งกันและกันในฐานะมนุษย์ด้วยกัน จะต้องมีการปฏิบัติดีต่อกัน ๆ คน โดยเท่าเทียมกัน จะไม่มีความแตกต่างเลื่อมล้ำในเรื่องฐานะของบุคคล ชาติตระกูล ความยากจน มั่งมี ซึ่งประชาชนจะแตกต่างกันอย่างไรก็มีความเท่าเทียมกันในฐานะมนุษย์ด้วยกัน

1.3.3 ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ

ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ (economic equality) ไม่ใช่เป็นการที่ประชาชนทุกคนจะมีรายได้ ทรัพย์สินหรือฐานะทางเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกัน แต่เป็นการกระจายความมั่งคั่งไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมโดยเท่าเทียมกัน และก่อให้เกิดโอกาสในทางเศรษฐกิจที่เท่าเทียมกัน¹ ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจจึงเป็นการให้หลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจในอัตราหนึ่ง คือทำให้ประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมอยู่ดีกินดี มีความสุขทั้งกายและใจ หรือไม่น้อยกว่าน้อยที่สุดก็ทำให้สามารถดำรงและดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ยากลำบากจนเกินไป และสามารถที่จะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น² ซึ่งการประกันทางเศรษฐกิจจึงเท่ากับเป็นการให้หลักประกันว่าสมาชิกของสังคมสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขตามลักษณะของแต่ละบุคคล

นอกจากจะมีหลักประกันทางเศรษฐกิจแล้วความเสมอภาคทางเศรษฐกิจยังจะประสานเรื่องช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างบุคคลไม่ให้เลื่อมล้ำกันมากเกินไปนักคือจะไม่ให้เกิดความเหลื่อมล้ำในเรื่องรายได้ และความเป็นอยู่จนเกินไปโดยจะสนับสนุนในรายได้ของทุกคนให้สูงขึ้นในอัตราที่เหมาะสมกับค่าครองชีพ

¹ หินพันธ์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย : ความหมาย ปัจจุบัน อนาคต และการสร้างจิตใจ," หน้า 10.

² วิสุทธิ โหติแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 103.

นอกจากนี้ การสร้างสวัสดิการอย่างกว้างขวางแก่ประชาชน ยังเป็น การสร้างความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ โดยจะทำให้ประชาชนที่มีความด้อยกว่าทาง เศรษฐกิจได้รับบริการที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตจากรัฐ อันเป็นการลดช่องว่างและปัญหา ทางเศรษฐกิจ

1.3.4 ความเสมอภาคทางกฎหมาย

หลักเกณฑ์นี้ หมายถึงการที่ประชาชนทุกคนของประเทศจะต้องอยู่ภายใต้ กฎหมายอย่างเดียวกันทุกคน และได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายเช่นเดียวกัน ซึ่งกฎหมายนี้ จะ ต้องมีลักษณะของความ เป็นสากล คือ เป็นกฎหมายที่ใช้ได้กับทุกคนโดยทั่วไป ไม่ว่าจะ มี สถานภาพใดในสังคม¹ ประชาชนไม่ว่าจะมีฐานะใดจะต้องได้รับการคุ้มครองจากกฎหมาย โดยเท่าเทียมกัน และถ้าละเมิดซึ่งกฎหมายก็จะต้องได้รับการพิจารณาโดยกระบวนการ ยุติธรรมในแบบอย่างเดียวกัน

1.3.5 ความเสมอภาคในโอกาส

ประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับความสามารถของมนุษย์ที่จะใช้ศักยภาพ (potentiality) ของคนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด² ดังนั้นถ้าหากประชาชนทุกคนมีโอกาสที่ทัด เทียมกันแล้วย่อมที่จะสามารถใช้ความสามารถที่คนมีอยู่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และ สังคมได้สูงสุด ความเสมอภาคในโอกาสจึงเป็นการให้โอกาสแก่ประชาชนทุกคนในอันที่จะ แสดงออกซึ่งความสามารถที่ตนเองมีอยู่ได้อย่างไม่จำกัด ครมเท่าที่การกระทำนั้นไม่ ละเมิดซึ่งผู้อื่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

ดังนั้นความเสมอภาคในโอกาส จึงเป็นการที่ทำให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสในด้านต่าง ๆ อย่างเดียวกัน เช่น การหางาน การศึกษา การดำรงชีวิต เป็นต้น ซึ่งเป็นการแสดงถึงการที่ปราศจากระยะชั้นสาย หรือระยะเวลาอุปถัมภ์ในการกระทำต่าง ๆ

อุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งมีพื้นฐานจากแนวความคิดที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน หลักความเสมอภาคจึงเป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย หลักความเสมอภาคจะเป็นหลักประกันคุ้มครองแก่ประชาชนว่าจะได้รับการปฏิบัติจากรัฐโดยเท่าเทียมกัน ไม่ว่าบุคคลผู้นั้นจะมีฐานะทางการเงิน เศรษฐกิจ และสังคมอย่างไร

หลักการมีศรัทธาในสติปัญญาและความสามารถของมนุษย์ หลักการเสรีภาพ และหลักการเสมอภาคของอุดมการณ์ประชาธิปไตย จะนำไปสู่หลักการของอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ หลักการปกครองตนเอง (self-government) โดยจากที่มนุษย์เป็นผู้มีสติปัญญา และมีความสามารถในการใช้เหตุผลก็จะรู้ว่าตนเองนั้นมีความต้องการอะไร อะไรเป็นผลประโยชน์ของตนและรู้ถึงวิธีการที่จะได้มาและรักษาไว้ นอกจากนี้มนุษย์ยังมีเสรีภาพในการที่จะกำหนดซึ่งวิถีชีวิตของตน และมนุษย์ยังเป็นผู้ที่มีความเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้นมนุษย์จึงควรที่จะเป็นผู้ปกครองตนเอง เพราะถ้าหากให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดมีอำนาจปกครอง คัดขาดเหนือบุคคลอื่น ก็จะเป็นการไม่ยอมรับซึ่งความสามารถของมนุษย์ และไม่ว่าผู้ปกครองนั้นจะเป็นผู้ที่มีความสามารถหรือเป็นผู้ที่ไร้ความสามารถที่จะดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันดีงามหรือความยุติธรรมตลอดไป แนวโน้มของบุคคลเหล่านี้มักจะเห็นประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม¹ อันจะนำมาซึ่งการละเมิดซึ่งสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลอื่น ประชาชนซึ่งควรที่จะปกครองซึ่งตนเอง อันเป็นการรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ของตนและปกป้องซึ่งสิทธิเสรีภาพของตนเอง

¹ จรูญ สุภาพ, ระบบการเมืองเปรียบเทียบ (ประชาธิปไตย : เผด็จการ) และหลักวิเคราะห์การเมืองสมัยใหม่, หน้า 19.

จากการที่มนุษย์เป็นผู้ที่มีสติปัญญา มีความสามารถ รู้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดี เป็นประโยชน์แก่ตน และชำระไว้ซึ่งเสรีภาพในการเลือกวิถีชีวิต สึกทั้งความเท่าเทียมกัน ในฐานะมนุษย์ด้วยกัน การให้ประชาชนปกครองตนเองจึงมีความสำคัญและมีความจำเป็น ความคู่กันไป โดยจะเป็นการรับรองซึ่งคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ป้องกันการกระทำที่มีให้เป็นไปตามอำเภอใจของบุคคลที่จะเป็นอันตรายต่อส่วนรวม

ดังนั้นอุดมการณ์ประชาธิปไตยจึงมีหลักการที่ว่า การปกครองที่ดีที่สุด คือ การปกครองตนเองของประชาชน โดยให้ประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ได้มีโอกาส เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อแก้ไขภัยอันตรายต่อส่วนรวมหรือสร้าง ความผาสุกร่วมกัน

การที่ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายนั้นอาจทำได้ 2 ทาง คือ เข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ได้โดยตรง หรือไม่ก็อาศัยระบอบตัวแทน เข้าไปทำหน้าที่แทนตน

เนื่องจากปัจจุบันนี้การ เข้าไปมีส่วนร่วม โดยตรงมีความลำบากมากขึ้นจึงหันมาให้ความสำคัญต่อระบอบตัวแทนมากขึ้น โดยบุคคลที่เป็นตัวแทนนี้จะได้รับเลือกตั้งมาจาก ประชาชน บุคคลเหล่านี้จะต้องรับผิดชอบต่อประชาชนที่เลือกตนเข้าไป ในการปฏิบัติงาน ทั้งปวง อีกทั้งการตกลงใจจะกระทำในนามของประชาชน

ปัจจุบันหลักการปกครองตนเองมีสาระสำคัญคือ¹

1. ให้ประชาชนมีอำนาจและใช้อำนาจปกครองตนเอง
2. ประชาชนเลือกตัวแทนของตนทำหน้าที่แทน
3. การเลือกนั้นให้เสียงข้างมาก
4. ผู้แทนของประชาชนตัดสินใจและทำงานแทนประชาชน

¹ เรืองเคียวกัน, หน้า 18.

5. การตกลงและการตัดสินใจไม่จำเป็นต้องปรึกษากับประชาชนทุกคน
เพราะได้รับความยินยอมอยู่แล้ว

หลักการปกครองตนเองของประชาชน จึงเป็นหลักการที่มีความสำคัญ
ประการหนึ่งของอุดมการณ์ประชาธิปไตย เพราะเป็นการแสดงถึงความสำคัญของสิทธิปัญหา
และความสามารถของมนุษย์ อีกทั้งแสดงซึ่งเสรีภาพในการกำหนดวิธีชีวิตด้วยตนเอง และ
ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ การที่ประชาชนปกครองตนเองจึงมีความสำคัญในแง่รองรับคุณค่า
และศักดิ์ศรีมนุษย์

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์จึงมีหลักการที่สำคัญอยู่ คือ หลัก
ความศรัทธาในสิทธิปัญหา และความสามารถของมนุษย์ในขั้นที่จะใช้เหตุผล ซึ่งจะนำมาซึ่ง
การเลือกวิธีชีวิตและบรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเองอันนำไปสู่หลักการเสรีภาพ ซึ่งเป็น
การให้หลักประกันแก่ประชาชนทุกคนในขั้นที่จะใช้ความสามารถที่มีอยู่ในการกระทำและการ
เลือกใช้ชีวิตของตนเอง นอกจากนี้หลักเสมอภาคจะเป็นการให้ความคุ้มครองแก่ประชาชน
ทุกคนในขั้นที่จะดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมในทุกด้านว่าจะได้รับการปฏิบัติจากรัฐโดยเท่าเทียม
กันไม่มีการเลือกปฏิบัติและหลักการปกครองตนเองของประชาชน อันเป็นหลักการที่ธำรงไว้
ซึ่งคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์

2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง (democracy as a form of
government) หรือระบอบการเมืองนี้ หมายถึง การจัดรูปแบบการปกครอง กำหนดความ
สัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง บทบาท อำนาจหน้าที่ของสถาบันทางการเมือง ตลอดจน
จนวนวิธีการที่ใช้ในการตัดสินใจข้อขัดแย้ง ตามแนวความคิดประชาธิปไตย โดยนำเอาแนว
ความคิดอันเป็นหลักการประชาธิปไตยมาปฏิบัติให้สอดคล้อง¹ ประชาธิปไตยที่เป็นรูปแบบ

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย,
หน้า 15.

การปกครองจึงเป็นวิธีการในการใช้อำนาจในการปกครองให้สอดคล้องกับหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง การปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงต้องมีหลักการในการปกครองดังนี้¹

1. มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน มีการให้ความสำคัญแก่ความคิดที่แตกต่างกันเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มีการให้สิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น ได้เพียงโดยใช้เหตุผล
2. มีการให้ความคุ้มครองแก่เสรีภาพของประชาชน
3. มีการคุ้มครองทางกฎหมายแก่ประชาชนทุกคน จะต้องขยายซึ่งสิทธิทางการเมือง ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะของบุคคล
4. มีการกำหนดให้ประชาชนมีสิทธิทั่วไปในการเลือกตั้ง (universal suffrage) โดยจะต้องมีการเลือกตั้งอย่างเสรี (free election) ทั้งในระดับชาติ และท้องถิ่น ผู้ได้รับการเลือกตั้งดำรงอยู่ในตำแหน่งเป็นวาระ
5. มีการตัดสินปัญหาโดยอาศัยเสียงข้างมาก แต่ในขณะเดียวกัน ก็ให้ความคุ้มครองแก่ฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย (majority rule and minority rights)
6. หลักการปกครองอยู่ใต้กฎหมาย (rule of law) ซึ่งตราขึ้นโดยกระบวนการปรึกษาหารือ (deliberation process) มาอย่างถูกต้อง ไม่ยอมรับการปกครองโดยอำเภอใจของบุคคล
7. มีการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจต่าง ๆ ที่เป็นสถาบันทางการเมืองการปกครอง คือ หลักการแบ่งแยกอำนาจ (separation of power) เพื่อถ่วงดุลย์ ตรวจสอบ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-18 และพิรุฬห์ ชันธไชย, "อุดมการณ์ประชาธิปไตยของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร," พัฒนาบริหารศาสตร์ 16, 2 (เมษายน, 2519), หน้า 157-158.

สละซึ่งกันและกัน มีการแบ่งแยกสถาบันที่ใช้อำนาจไม่ให้มีการครอบงำซึ่งกันและกัน จนสถาบันใดสถาบันหนึ่งขาดความเป็นอิสระ

ประเทศที่มีรูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยอย่างน้อยหนึ่งปีมีลักษณะ หลักการดังกล่าวข้างต้นเป็นเกณฑ์สำคัญ แต่ว่ารูปแบบหรือวิธีการนั้นอาจมีความแตกต่างออกไปในรายละเอียด ขึ้นกับความเหมาะสมของแต่ละสังคม ที่จะเลือกเอาลักษณะเช่นไรไปใช้

ปัจจุบัน รูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยที่ประเทศต่าง ๆ ให้นำเอาไปใช้ ปรากฏอยู่ 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ¹

1. รูปแบบรัฐสภาหรือประชาธิปไตยแบบรัฐสภา(parliamentary system)
2. รูปแบบประธานาธิบดีหรือประชาธิปไตยแบบประธานาธิบดี (presidential system)
3. รูปแบบผสม-กึ่งประธานาธิบดี กึ่งรัฐสภา (semi-parliamentary or semi-presidential system)

ซึ่งแต่ละรูปแบบการปกครองก็มีรายละเอียดในวิธีการที่แตกต่างกันไป เช่น การได้มาซึ่งฝ่ายบริหาร ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง วิธีการของการเลือกตั้ง เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามแต่ละรูปแบบก็มีหลักเกณฑ์ในการจัดรูปแบบการปกครอง กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง การได้มาซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจ เป็นไปตามหลักการของประชาธิปไตย

¹รายละเอียด โปรดดู วิสุทธิ โหอินแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 114-155.

3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต

"อุดมการณ์ที่เป็นประชาธิปไตยอย่างเดี๋ยวมไม่สามารถทำให้ประเทศหนึ่ง ๆ เป็นประชาธิปไตย นอกจากจะมีการนำอุดมคตินั้นมาวางเป็นหลักการกำหนดรูปการปกครองอันใด รูปการปกครองแบบประชาธิปไตยก็อาจมีอยู่แต่เพียงรูปแบบ แต่ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้จนนั้น ถ้าปราศจากเสียซึ่งปัจจัยที่สาม คือ การที่คนในสังคมที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย มีจิตใจ มีค่านิยม มีบุคลิภาพและวิถีทางการดำเนินชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยด้วย"¹

ดังนั้น การที่ประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้หรือไม่ นอกจากจะขึ้นอยู่กับ การยึดถือในหลักการและมีรูปแบบที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว ยังจะขึ้นอยู่กับว่าประชาชนของสังคมนั้นมีวิถีชีวิต (ways of life) ที่เป็นประชาธิปไตยด้วยหรือไม่ โดยประชาชนจะต้องมีจิตใจ มีค่านิยม มีการกระทำที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งก็เท่ากับว่าการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนก็ต้องมีความคิดและการกระทำที่สอดคล้องไปกับหลักการ และหลักเกณฑ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยด้วย

วิสุทธิ โหติแทน² ได้สรุปไว้ว่าวิถีชีวิตประชาธิปไตยจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. ความมีเหตุผลหรือการกระทำที่มีเหตุผล
2. มีการเคารพซึ่งกันและกัน ทั้งมีการเคารพในความเป็นมนุษย์ และเคารพในความสามารถของกันและกัน
3. การตกลงใจกันด้วยการถกเถียง ประนีประนอม และอดกลั้นในความคิดเห็นที่แตกต่างกัน
4. การดำเนินชีวิตอย่างเสรีภายใต้กฎหมาย และไม่ถูกแทรกแซงอย่างไม่จำเป็นโดยรัฐ

¹ ชัยอนันต์ สมทวนิช, ลัทธิการเมือง, หน้า 29.

² วิสุทธิ โหติแทน, ประชาธิปไตย, หน้า 167-176.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช¹ ได้เห็นว่าวิถีชีวิตประชาธิปไตย ได้แก่ การมีใจกว้างที่จะพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ด้วยวิจาร์ณญาณ อาศัยการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันก่อนที่จะมีการตัดสินใจ รู้จักประนีประนอม ไม่ใช้การตัดสินใจหาด้วยความรู้แรง มีขั้นตอนการออกมารับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่แตกต่างไปจากตน เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ตลอดจนยอมรับความเสมอภาคของบุคคล

หินหันต์ นาคะตะ² ได้อธิบายถึงวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย คือ

1. การมีจิตใจสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีความต้องการระบอบประชาธิปไตยมากกว่าแบบอื่น
2. ยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล เชื่อมั่นในความเสมอภาคของบุคคลและรู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น
3. เคารพในกติกาของประชาธิปไตยและมีที่อดผูกพันที่จะปฏิบัติตามกติกานั้น
4. สนใจในการมีส่วนร่วมทางการเมือง
5. มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน เช่น การปฏิบัติตามกฎหมาย การเคารพกฎหมาย
6. มองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจผู้อื่น
7. รู้จักวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์
8. จะต้องไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการ

วิถีชีวิตประชาธิปไตย จึงเป็นวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย คือ เป็นวิถีชีวิตที่เชื่อมั่นและศรัทธาในความมนุษย์ ความสามารถของมนุษย์ มีการยอมรับในสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ ตลอดจนเคารพในความเท่าเทียมต่าง ๆ ประชาชนของสังคมมีวิถีชีวิตที่

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์, หน้า 22.

² หินหันต์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย : ความหมาย ปัจจัยคืออำนาจ และการสร้างจิตใจ," หน้า 16-18.

เป็นประชาธิปไตยมากที่สุดเท่าไรก็ย่อมนำมาซึ่งความสำเร็จในการมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยที่มั่นคงมากเท่านั้น

ประชาธิปไตยจึงมีฐานะที่เป็นทั้งอุดมการณ์ ชันได้แก่ การเคารพและเชื่อมั่นในสิทธิมนุษยชน ความสามารถของมนุษย์ การมีเสรีภาพ และความเสมอภาค เป็นทั้งฐานะรูปแบบการปกครองที่ประมุขได้จากหลักการมาใช้เป็นวิธีการการปกครอง และยังมีฐานะเป็นวิถีชีวิตที่ประชาชนจะนำเอาทั้งหลักการและวิธีการของประชาธิปไตย มาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น สังคมที่นำเอาประชาธิปไตยมาใช้เป็นรูปแบบการปกครองนั้นจะต้องมีการยึดถืออุดมการณ์ประชาธิปไตย มีการจัดรูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย และจะต้องมีประชาชนของสังคมที่มีการกระทำในชีวิตประจำวันที่เป็นประชาธิปไตยสอดคล้องกันไปด้วย ประชาธิปไตยที่จะประสบความสำเร็จ และมั่นคงได้นั้นจึงต้องมีความสอดคล้อง และผสมผสานกันอย่างถูกต้องทั้งในแง่อุดมการณ์ รูปแบบ และวิถีชีวิต ซึ่งสนับสนุนกันและกัน

ปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อความมั่นคงของประชาธิปไตย

การมีเสถียรภาพทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ของสังคมใดสังคมหนึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญ ในระบอบการเมืองทุกระบบล้วนต้องการที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ระบอบการเมืองของตน ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงก็คาดหวังว่าจะให้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปอย่างสันติและเป็นไปในทางที่ดี ดังนั้นปัญหาที่มักจะถูกกล่าวถึงอยู่เสมอคืออะไรที่จะเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดเสถียรภาพต่อระบอบการเมือง

การนำเอาแนวความคิดประชาธิปไตยมาเป็นแนวทางในการปกครองประเทศก็เช่นกัน ได้มีหลายประเทศที่ประสบความสำเร็จในการสร้างเสถียรภาพให้แก่ระบอบการเมืองของตน แต่ขณะเดียวกันก็มีอีกหลายประเทศที่ประสบกับปัญหาความไร้เสถียรภาพทางการเมือง นักรัฐศาสตร์จำนวนมาก จึงได้พยายามที่จะศึกษาหาคำตอบว่าอะไรเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อความสำเร็จ และการมีเสถียรภาพในการนำเอาการปกครองระบอบประชาธิปไตยไปใช้

จากการศึกษาพบว่า มีหลายปัจจัยเช่นกันที่เอื้ออำนวยต่อความมั่นคงของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมระดับสูง

ลิปเซท(Seymour M. Lipset) ได้นำเอาลักษณะและปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจมาเป็นดัชนีชี้วัดประชาธิปไตย โดยประเทศที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ จะเป็นประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตยได้มากกว่าประเทศที่ยากจน โดยอาศัยตัวแปร 3 ประการ คือการพัฒนาอุตสาหกรรม(industrialization) ความหนาแน่นของพลเมืองในเขตเมืองใหญ่ (urbanization) และระดับการศึกษา¹ ดัชนีที่ชี้วัดได้แก่

1.1 ความมั่งคั่ง จะดูจากรายได้ต่อหัวของประชากร จำนวนแพทย์ต่อพลเมือง จำนวนโทรศัพท์ต่อพลเมือง จำนวนวิทยุต่อพลเมือง จำนวนหนังสือพิมพ์ต่อพลเมือง และจำนวนพลเมืองต่อรถยนต์

1.2 การพัฒนาอุตสาหกรรม จะดูจากพลเมืองที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร การบริโภคพลังงาน

1.3 การศึกษา จะดูจากร้อยละของผู้รู้หนังสือ อัตราการลงทะเบียนเรียนชั้นประถมศึกษา อัตราการลงทะเบียนเรียนชั้นมัธยมศึกษา และอัตราการลงทะเบียนเรียนชั้นอุดมศึกษา

1.4 ความหนาแน่นของพลเมืองในเขตเมืองใหญ่ จะดูจากร้อยละของประชากรที่อยู่ในเขตเมืองที่มีพลเมืองตั้งแต่ 20,000 คนขึ้นไป ร้อยละของประชากรที่อยู่ในเมืองที่มีพลเมืองตั้งแต่ 100,000 คนขึ้นไป ร้อยละของประชากรที่อยู่ในเขตเมืองหลวง

¹Seymour M. Lipset, Political Man (London : Mercury Books, 1963), pp. 45-46 อ้างใน ศุภอนันต์ สมุทวิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย, หน้า 61-69.

ลิปเซ็ท ได้สรุปว่า ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยมากนั้น จะมีระดับรายได้ของประชาชนสูง มีการพัฒนาทางอุตสาหกรรมสูง มีระดับการศึกษาสูง และมีประชากรอยู่ในเขตเมืองหนาแน่นมากกว่าประเทศที่เป็นประชาธิปไตยน้อย

2. โครงสร้างทางชนชั้นเป็นชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ และเป็นระบบชนชั้นเปิด

ชนชั้นทางสังคม (social class) หมายถึง การจัดแบ่งคนในสังคมให้มีฐานะสูงต่ำไม่เท่ากัน โดยอาศัยหลักเกณฑ์บางอย่าง เช่น ความมั่งคั่งและรายได้ ครอบครัวยุคที่ อยู่อาศัย ระยะเวลาที่อยู่อาศัย อาชีพ และศาสนา เป็นเกณฑ์ในการแบ่งชั้นของคนในสังคม¹ โดยปกติจะจัดชั้นของคนเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นสูง (upper class) ชั้นกลาง (middle class) และชั้นล่าง (lower class) หรือชนชั้นแรงงาน (working class)

ประเทศที่จะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ราบรื่น จะต้องมีโครงสร้างชนชั้นที่ประกอบด้วยชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ โดยมีชนชั้นสูงและชนชั้นล่างเป็นส่วนน้อย เพื่อลดความแตกต่างหรือช่องว่างของสังคม การครองชีพ โดยที่ชนชั้นกลางถึงแม้จะไม่มีทรัพย์สินหรือรายได้ถึงระดับร่ำรวย แต่อาชีพการงานก็มีความมั่นคง และรายได้เพียงพอสำหรับการครองชีพ ซึ่งทำให้ความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางเป็นแบบเดินสายกลาง คือไม่มีทรัพย์สินมหาศาลที่จะมุ่งรักษาสถานภาพดั้งเดิมของตนในสังคมแต่อย่างเดียว และขณะเดียวกันก็ไม่มี ความคับแค้นต่อสภาพของสังคม จนมุ่งทำลายโครงสร้างทางสังคมเดิมโดยสิ้นเชิง เพื่อสร้างสังคมใหม่ที่คิดว่า จะสร้างความเป็นธรรมได้มากกว่าสังคมเก่า ดังนั้นชนชั้นกลางจึงไม่เห็นด้วยกับการใช้กำลังรุนแรงเพื่อรักษาหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม ซึ่งจะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ชนชั้นกลางเชื่อว่าชนชั้นต่าง ๆ ของสังคมจะต้องพึ่งพากัน จึงควรจะสามารถประนีประนอมระหว่างกัน ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยก็มีข้อ

¹ สุภัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 96-97.

ทางไว้สำหรับการเจรจาประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกัน เป็นการแก้ไขข้อขัดแย้ง และเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยสันติ ประชาธิปไตยจึงเป็นทางเลือกที่ชนชั้นกลางเลือกใช้

การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่จะราบรื่นได้ สังคมนั้นจึงควรมีชนชั้นกลาง เป็นส่วนใหญ่ของสังคม โดยชนชั้นกลางเป็นผู้มีอำนาจทางการเมือง ชนชั้นกลางจะเป็นกันชนที่ค้ำระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำ อันเป็นการลดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงของทั้งสองชนชั้นที่ต้องการรักษาสถานภาพดั้งเดิมของตน กับต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมเดิม

นอกจากนี้ สังคมจะต้องเป็นสังคมเปิด (open society) คือเป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้ทุกคนมีโอกาสเลื่อนชั้นได้โดยอาศัยความสามารถของตน ให้ทุกคนมีโอกาสแข่งขันหาความสำเร็จ หรือเลื่อนสถานภาพของตนเอง² การเป็นสังคมเปิดย่อมส่งผลให้บุคคลยอมรับระบบสังคม ทุกคนคิดว่าถ้าตนเองมีความสามารถ และโอกาสแล้วย่อมมีโอกาสได้เลื่อนฐานะของเขาในสังคม ชนชั้นต่ำจะมีความคิดว่าตัวเขาเองถ้ามีโอกาสก็สามารถเลื่อนชั้นเป็นชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูงได้ ซึ่งทั้งหมดนี้ขึ้นกับความสามารถของเขาเอง³ จึงไม่เกิดความไม่พึงพอใจของชนชั้นต่ำต่อสภาพของสังคม ความรู้สึกที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงสังคมก็ลดลงไป ขณะเดียวกันชนชั้นสูงก็ยอมรับว่าทุกคนมีโอกาสที่จะเลื่อนชั้นทางสังคม จึงไม่มีความรู้สึกกีดกันต่อการเลื่อนฐานะ

สังคมที่ประกอบด้วยชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ และระบบสังคมเป็นสังคมเปิด จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ประชาธิปไตยมั่นคง เพราะชนชั้นกลางจะเป็นกันชนระหว่างชนชั้นที่มีความคิดเห็นต่อสังคมขัดแย้งกัน ซึ่งชนชั้นกลางที่เป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยประนีประนอมโดยสันติวิธี อันเป็นวิถีทางของการปกครองระบอบ

¹ ประเสริฐ แยมกลินหุ่ง, "สังคมวิทยาการเมือง : ประชาธิปไตยในแง่สังคมวิทยา," หน้า 230-231.

² สุพัศตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, หน้า 96.

³ ประเสริฐ แยมกลินหุ่ง, "สังคมวิทยาการเมือง : ประชาธิปไตยในแง่สังคมวิทยา," หน้า 232.

ประชาธิปไตย อีกทั้งสังคมที่เปิดโอกาสให้มีการเลื่อนชั้นทางสังคมโดยยึดถือหลักความเสมอภาค ก็จะลดความไม่พึงพอใจต่อสภาพของสังคมของชนชั้นต่ำ อันส่งผลให้ลดความคิดต่อต้าน และต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างรุนแรง

3. ประสิทธิภาพของรัฐบาล

การมีประสิทธิภาพของรัฐบาล หมายถึง ความสามารถของรัฐบาลในการจัดระเบียบภายในสังคม ในการระดมทรัพยากรมาใช้เพื่อส่วนรวมในการกระจายทรัพยากรไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมอย่างเสมอหน้า และในการสนองต่อความต้องการของสังคม¹ ซึ่งถ้าหากว่าการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐบาลได้ผลเป็นที่น่าพอใจ สามารถแก้ไขปัญหาได้ดี และสร้างความเจริญแก่ประเทศ คนส่วนใหญ่ก็จะรู้สึกว่าคุณเองมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ที่วัดความมั่นคงปลอดภัย และความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ เป็นไปอย่างยุติธรรม² การที่รัฐบาลมีความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของประชาชนได้เป็นอย่างดี ย่อมทำให้ประชาชนสนับสนุนต่อรัฐบาลนั้น

รัฐบาลในระบบประชาธิปไตยก็จำเป็นต้องสนองตอบความคาดหวัง ความต้องการของประชาชนให้ได้เป็นอย่างดี ถ้าหากสามารถสนองตอบได้ดี ประชาธิปไตยก็จะมี ความชอบธรรม และมีความมั่นคงยิ่งขึ้นในสายตาของประชาชน³ อันส่งผลให้ประชาชนสนับสนุนต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย ความมีประสิทธิภาพในการสนองต่อความต้องการของประชาชนของรัฐบาล จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคง

¹ ทินตันท์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย : ความหมาย ปัจจัยเอื้ออำนวยและการสร้างจิตใจ," หน้า 13.

² ประเสริฐ แยมกลินฟุ้ง, "สังคมวิทยาการเมือง : ประชาธิปไตยในแง่สังคมวิทยา," หน้า 246.

³ เรืองเดียวกัน.

4. ความชอบธรรมในการปกครอง

ความชอบธรรมในการปกครอง (legitimacy) หมายถึง การมีความเชื่อที่ว่าสถาบัน ระเบียบปฏิบัติ การกระทำ การตัดสินใจ นโยบาย เจ้าหน้าที่ หรือผู้นำต่าง ๆ ของรัฐบาลมีลักษณะของความถูกต้อง มีความเหมาะสม เป็นสิ่งที่ดี และควรได้รับการยอมรับไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีลักษณะอย่างไร¹ ความชอบธรรมในการปกครองจะมีได้ก็เมื่อเกิดความเชื่อมั่นร่วมกันในสิทธิอันชอบธรรมในการที่จะปกครองของผู้ปกครอง รัฐบาลของทุกสังคมจึงพยายามที่จะทำให้ประชาชน เชื่อว่าการปกครองของตนมีความชอบธรรม โดยอย่างน้อยที่สุดก็ให้ได้รับการยอมรับจากประชาชนทั่วไปในฐานะรัฐบาลที่ปกครองอยู่² จึงเป็นความจำเป็นของทุกรัฐบาล ที่จะสร้างความชอบธรรมในการปกครองแก่ตน

การมีความชอบธรรมในการปกครองจะทำให้เห็นว่าการกระทำของฝ่ายปกครองมีความถูกต้อง และเกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม โดยประชาชนจะมีความสำนึกว่าควรเชื่อฟังต่อผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ และปฏิบัติตามด้วยดี การปกครองที่มีความชอบธรรมจึงเป็นการปกครองที่มีประสิทธิภาพสูง ก่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกัน และเกิดความยินยอม ซึ่งยังผลให้การปกครองนั้นมีเสถียรภาพสูงไปด้วย³

¹ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis (Englewood Cliff, N.J. : Prentice-Hall, 1963), p. 19 อ้างใน หินพันธ์ นาคะตะ, "ความชอบธรรมในการปกครอง : ปัญหาและความหวังของไทย," วารสารธรรมศาสตร์ 5, 2 (ตุลาคม 2518-มกราคม 2529), หน้า 3.

² Dolf Sternberger, "Legitimacy," International Encyclopedia of the Social Science (1968), อ้างใน หินพันธ์ นาคะตะ, "ความชอบธรรมในการปกครอง : ปัญหาและความหวังของไทย," หน้า 4.

³ หินพันธ์ นาคะตะ, "ความชอบธรรมในการปกครอง : ปัญหาและความหวังของไทย," หน้า 5.

การมีเสถียรภาพของการปกครองในระบบประชาธิปไตย ส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับ การมีความชอบธรรมในการปกครองของระบอบการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปกครอง ระบบประชาธิปไตยต้องการความชอบธรรมของการปกครองมากกว่าระบอบอื่น ๆ เพราะ การปกครองแบบนี้ไม่อาจบังคับให้บุคคลอื่นใจที่จะถือว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบการ ปกครองที่ชอบธรรมของคนได้ การปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงจะต้องทำให้ประชาชน ยอมรับหรือเห็นว่า ตรงกับความรู้สึกของประชาชนที่ว่าเป็นการปกครองที่เหมาะสม สอดคล้องกับคุณค่าวิถีชีวิตของตน และช่วยรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ของตน

การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีความชอบธรรมในการปกครองนั้น จะมีหลัก ยึดมั่นว่าจะมีการยึดถือกติกาของการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลจะต้องมีหน้าที่ป้อง กันสิทธิเสรีภาพของประชาชน จะต้องปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวม การอยู่ในตำแหน่ง ก็ได้รับความไว้วางใจจากประชาชน โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งตามระยะเวลาที่กำหนด ไว้ชัดเจน อีกทั้งจะต้องยึดถือหลักความสามารถของบุคคลทุกคนว่ามีความสามารถในการ ปกครอง การดำรงตำแหน่งจะไม่ได้มาด้วยการสืบทอดอำนาจ² การยึดมั่นในเรื่องสิทธิ เสรีภาพและเสมอภาคของประชาชน อีกทั้งมีกติกากในการปกครองที่แน่นอน จึงทำให้ ประชาชนเกิดความชอบธรรมต่อการปกครองระบอบนี้

ทุกระบอบการเมืองล้วนมีความต้องการความชอบธรรมในการปกครอง โดยเฉพาะการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่เป็นระบอบการปกครองที่ไม่ได้ใช้อำนาจบังคับให้ ประชาชนยอมรับอำนาจการปกครอง ยิ่งจำเป็นจะต้องมีความชอบธรรมสูงในการปกครอง โดยจะต้องสร้างความคิดให้แก่ประชาชนว่า ระบอบประชาธิปไตยนั้น เป็นระบอบที่สอดคล้อง กับคุณค่าของประชาชน และรัฐบาลที่ปกครองก็มีอำนาจโดยวิถีทางประชาธิปไตยที่ชอบธรรม และมีการดำเนินการอันรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ของประชาชนก็จะทำให้เกิดความมั่นคงต่อการ ปกครองในระบบประชาธิปไตย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-11.

5. การยึดมั่นและปฏิบัติตามคุณค่าที่เป็นประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยมีฐานะเป็นทั้งอุดมการณ์ รูปแบบวิธีการของการปกครอง และวิถีชีวิตของประชาชน การที่ประชาธิปไตยจะประสบผลสำเร็จมีความมั่นคงในการปกครอง จึงไม่ใช่แต่เพียงมีรูปแบบ มีวิธีการของประชาธิปไตยเท่านั้น แต่จะต้องมีสมาชิกของสังคมทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง มีโลกทัศน์และวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับประชาธิปไตยอีกด้วย¹ ที่สมาชิกของสังคมที่เป็นประชาธิปไตยจะต้องยึดถือและยอมรับต่อคุณค่าพื้นฐาน (fundamental value) ที่เป็นคุณค่าประชาธิปไตย (democratic value) โดยสมาชิกของสังคมจะต้องมีความเห็นพ้องกัน (agreement) ต่อหลักการอันเป็นคุณค่าพื้นฐานของประชาธิปไตย²

การที่ประชาชนยึดถือและยอมรับร่วมกันต่อคุณค่าพื้นฐานที่เป็นประชาธิปไตยนี้ จะปรากฏออกมาทั้งในระดับที่เป็นนามธรรม (abstract level) คือเป็นสิ่งที่ประชาชนควรที่จะยึดถือ และอีกทั้งจะปรากฏออกมาในระดับรูปธรรม (concrete level) ซึ่งเป็นสิ่งที่ประชาชนต้องยึดถือและกระทำตาม³ การที่ประชาชนยึดถือต่อคุณค่าพื้นฐานที่เป็นประชาธิปไตย จึงจะมีทั้งระดับของการยึดถือในอุดมการณ์ หรือหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย และทั้งต้องการกระทำกันเป็นการสนับสนุนและเป็นไปตามหลักการนั้น ซึ่งถือได้ว่าจะมีทั้ง

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย หน้า 140.

² James W. Prothro and Charles M. Grigg, "Fundamental Principle of Democracy : Bases of Agreement and Disagreement," The American Political System : Note and Reading, ed. Bernard Brown and John Wahlke (Illinois: Dorsey Press, 1967), pp.152-153; and McClosky, "Consensus and Ideology in American Politics," pp. 361-362.

³ Prothro and Grigg, "Fundamental Principle of Democracy," p. 153.

มโนทัศน์ที่เป็นประชาธิปไตย และมีวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยด้วย และเป็นที่ยอมรับกันว่า ความมั่นคงของการปกครองแบบใดแบบหนึ่งขึ้นอยู่กับการศึกษาของสังคมมีจิตใจที่ส่งเสริมต่อการปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการปกครองนั้น¹ จึงเท่ากับว่าถ้าหากสมาชิกของสังคมไม่มีจิตใจที่ยึดมั่นในหลักการและมีการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักการนั้นแล้ว ก็ยากที่จะมีความมั่นคงของการปกครองในระบอบนั้นได้

บุคคลที่จะเป็นสมาชิกของสังคมประชาธิปไตย จึงจะต้องยึดถือคุณค่าและหลักการของประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิต เช่น จะต้องเคารพในศักดิ์ศรีส่วนบุคคล เคารพในความเท่าเทียมกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคล มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม มีระเบียบวินัยและความอดกลั้น มีใจรักความเป็นธรรม และยึดหลักเหตุผล จึงจะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย²

ในสังคมที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น จึงต้องมีสมาชิกของสังคมที่มีจิตใจที่ส่งเสริมต่อการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย มีความเห็นพ้องต้องกันในคุณค่าพื้นฐานอันเป็นประชาธิปไตย โดยจะต้องยึดถือและยอมรับร่วมกันต่อหลักการอันเป็นคุณค่าพื้นฐาน และยังคงต้องมีการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องและเป็นไปตามคุณค่าพื้นฐานนั้น ความสอดคล้องระหว่างการยึดถือในหลักการประชาธิปไตยกับการมีการประพฤติปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตยจึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอยู่มาก ถ้าหากว่าสมาชิกของสังคมเพียงยึดถือประชาธิปไตยเฉพาะในหลักการ แต่ยังมีจิตใจและการกระทำที่ขัดแย้งกับคุณค่าประชาธิปไตย การปกครองก็จะประสบปัญหาความมั่นคง โดยสังคมนั้นจะเป็นประชาธิปไตยเพียงรูป แต่ก็เปิดโอกาสให้มีการปกครองแบบเผด็จการหรืออำนาจนิยมขึ้นได้ ซึ่งประชาธิปไตยนั้นที่ต้องการเพียงรูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยเท่านั้น แต่ยังคงต้องการสมาชิกที่มีมโนทัศน์ และมีวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยอีกด้วย การที่

¹ ทินพันธุ์ นาคะตะ, "ประชาธิปไตย : ความหมาย ปัจจัยเบื้องต้น และการสร้างจิตใจ," หน้า 16.

² ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, "สังคมวิทยาการเมือง : ประชาธิปไตยในแง่สังคมวิทยา," หน้า 222.

สมาชิกของสังคมนิยมในหลักการอันเป็นคุณค่าประชาธิปไตย และมีการประพฤติกฎปฏิบัติที่สอดคล้องกันนั้น จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคง

การที่สมาชิกของสังคมนิยมเป็นประชาธิปไตย คือยึดถือและประพฤติกฎปฏิบัติตามคุณค่าที่เป็นประชาธิปไตยนั้น จะมีความสัมพันธ์กับการมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองนี้จะเป็นเรื่องของทัศนคติ ความเชื่อ และความรู้สึกในใจ ซึ่งทำให้เกิดระเบียบและความหมายแก่กระบวนการทางการเมือง และก่อให้เกิดกฎเกณฑ์หรือข้อสมมุติฐาน ซึ่งทุกคนยอมรับสำหรับเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมในระบอบการเมือง และบรรทัดฐานที่ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติในการปกครอง¹ วัฒนธรรมทางการเมืองจึงเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ความเชื่อของประชาชนต่อการเมืองและส่งผลต่อการมีพฤติกรรมทางการเมืองของเขา การที่บุคคลมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยจึงเท่าเทียมว่าบุคคลนั้นมีทัศนคติ ความเชื่อไปในทางที่เป็นประชาธิปไตย และมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมทางการเมืองไปในแบบประชาธิปไตยอีกด้วย

การที่ประชาชนยึดถือและประพฤติกฎปฏิบัติในคุณค่าที่เป็นประชาธิปไตย จึงอาจกล่าวได้อีกนัยว่า ประชาชนนั้นมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งการที่ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบใด ก็เกี่ยวข้องกับกระบวนการกล่อมเกลางานทางการเมือง (political socialization) ซึ่งเป็นกระบวนการปลูกฝังให้ประชาชนมีลักษณะนิสัยและพฤติกรรมทางการเมืองไปในทิศทางที่ระบอบการเมืองต้องการ ถ้าหากกระบวนการกล่อมเกลางานทางการเมืองได้เป็นไปในทางส่งเสริมให้มีทัศนคติและพฤติกรรมไปในทางประชาธิปไตย ก็จะทำให้ประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งเท่าเทียมว่าการยึดถือและประพฤติกฎปฏิบัติในคุณค่าที่เป็นประชาธิปไตยอีกด้วย

ดังนั้น การที่จะทำให้ประชาชนมีจิตใจที่ยึดถือคุณค่าประชาธิปไตย อันเป็นหลักการพื้นฐานและมีการประพฤติกฎปฏิบัติเป็นไปตามหลักการนั้น จึงต้องอาศัยกระบวนการอบรม

¹Lucian W. Pye, Aspects of Political Development (Boston: Little, Brown and Company, 1966), pp. 104-105.

กลุ่ม เกลาทางการเมืองให้ประชาชนมีทัศนคติ และพฤติกรรมไปในทางส่งเสริมประชาธิปไตย ซึ่งถ้าหากทำให้ประชาชนมีทัศนคติและพฤติกรรมเช่นนี้แล้ว ย่อมทำให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยประสบความสำเร็จและมั่นคงได้ในสังคมนั้น

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น ในแต่ละสังคมต่างจำเป็นต้องมีเงื่อนไข หรือปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงของการปกครองในแต่ละสังคมนั้น อาทิเช่น การมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับสูง การมีระบอบสังคมที่ประกอบด้วยชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่และเป็นระบอบสังคมเปิด การที่รัฐบาลมีประสิทธิภาพในการดำเนินการ การมีความชอบธรรมในการปกครอง อีกทั้งการที่ประชาชนยึดถือและปฏิบัติค่านิยมที่เป็นประชาธิปไตยเป็นต้น ซึ่งแต่ละสังคมนิยมระบอบประชาธิปไตยในการเสริมสร้างประชาธิปไตยที่แตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตามการที่ระบอบการปกครองระบอบใดระบอบหนึ่งจะประสบความสำเร็จได้ ประชาชนก็ต้องมีจิตใจที่ส่งเสริมต่อการปกครองในระบอบนั้น ประชาธิปไตยก็เช่นกัน อย่างน้อยที่สุดถ้าหากประชาชนเห็นว่าประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่สอดคล้องกับคุณค่าของเขา และช่วยรักษาผลประโยชน์ของเขาในสังคม ก็จะทำให้ประชาชนมีความอดทนและพยายามแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยวิธีการประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการแสดงถึงการมีจิตใจที่เป็นประชาธิปไตยโดยยึดถือค่านิยมประชาธิปไตย และนำค่านิยมมาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ก็ย่อมจะส่งผลต่อความมั่นคงของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสนับสนุนหลักการประชาธิปไตยและการประพฤติปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตย

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงได้นั้น มีปัจจัยที่ส่งเสริมประการหนึ่ง คือ การที่สมาชิกของสังคมมีความเห็นพ้องต้องกันในคุณค่าพื้นฐานอันเป็นประชาธิปไตย โดยจะต้องยึดถือและสนับสนุนซึ่งหลักการที่เป็นประชาธิปไตย อีกทั้งจะต้องมีการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องไปกับหลักการที่เป็นประชาธิปไตย การที่บุคคลจะสนับสนุนซึ่งหลักการประชาธิปไตย อีกทั้งมีการประพฤติปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับว่า บุคคลผู้นั้นมีทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตยเพียงใด

ทัศนคติตามความคิดของ Milton Rokeach¹ เห็นว่า เป็นการผสมผสานหรือจัดระเบียบของความเชื่อที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือสถานการณ์หนึ่งสถานการณ์ใด ผลรวมของความเชื่อนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวโน้มของบุคคลในการที่จะมีปฏิริยาตอบสนองในลักษณะที่ชอกหรือไม่ชอก

ส่วนซัคคิยา วรรณสูตร² อธิบายว่า ทัศนคติจะเป็นความรู้สึกที่คนเรามีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือหลายสิ่งก็ตาม ในลักษณะที่เป็นอัตวิสัย (subjective) อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นหรือการแสดงออกที่เรียกว่าพฤติกรรม

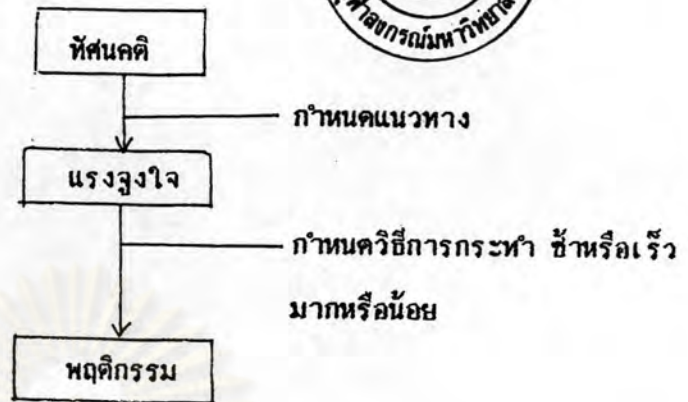
ทัศนคติจึงเป็นความรู้สึกภายในของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มบุคคล แนวความคิดหรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในแนวทางประเมินค่าว่าดีหรือไม่ดี เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย หรือเกี่ยวข้องกับอารมณ์ เช่น ชอก ไม่ชอก รัก เกลียด เป็นต้น ซึ่งความรู้สึกภายในเหล่านี้จะเป็นแรงขับให้บุคคลแสดงออกในทางสนับสนุนหรือต่อต้านต่อสิ่งนั้นหรือสถานการณ์นั้น

ทัศนคติจะมีความเกี่ยวข้องกับกลไกกับพฤติกรรม นักจิตวิทยาเชื่อว่า ทัศนคติเป็นสิ่งที่มาก่อนพฤติกรรม และเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางของพฤติกรรมด้วย คือ ทัศนคติจะก่อให้เกิดแรงจูงใจ (motivation) ซึ่งจะกระตุ้นนำทางให้เกิดพฤติกรรมที่จะกระทำหรือละเว้นการกระทำต่าง ๆ³

¹Milton Rokeach, Beliefs, Attitudes and Values (San Francisco : Jossey-Bass Inc., 1970), p. 112.

²ซัคคิยา วรรณสูตร, "ทัศนคติในการปฏิบัติงานของข้าราชการ" (รายงานการวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย สถาบันนโยบายศึกษาบริหารศาสตร์, 2516), หน้า 2.

³ฉลอง ภิรมย์รัตน์, จิตวิทยาสังคม (กรุงเทพมหานคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2521), หน้า 45-46.

รูปที่ 2.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติ แรงจูงใจ และพฤติกรรม

การที่สมาชิกของสังคมมีทัศนคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จึงมีความสำคัญต่อการมีความสอดคล้องระหว่างหลักการประชาธิปไตย กับการประพฤติปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตย คือทำให้สมาชิกประเมินค่าประชาธิปไตยว่าเป็นสิ่งที่ดี เห็นด้วยต่อการปกครองในระบบประชาธิปไตย อันจะทำให้สนับสนุนต่อหลักการอันเป็นคุณค่าพื้นฐานของประชาธิปไตย และก็จะทำให้สมาชิกของสังคมมีแนวโน้มของพฤติกรรม ที่เป็นไปในทางสนับสนุนซึ่งหลักการประชาธิปไตยด้วย แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าสมาชิกของสังคมมีทัศนคติที่ไม่เป็นประชาธิปไตยก็จะปฏิเสธซึ่งคุณค่าของประชาธิปไตย การประพฤติปฏิบัติก็เป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับคุณค่าประชาธิปไตยเช่นกัน

ทัศนคตินั้นมิใช่เป็นสิ่งที่ เกิดคิดหามาตั้งแต่เด็กโดยธรรมชาติ แต่เกิดขึ้นภายหลังจากการที่สภาพของจิตใจได้รับการกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งหลาย ทั้งจากประสบการณ์ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม จากการเรียนรู้อบรมโดยกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง จากการจัดจำและเลียนแบบจากอิทธิพลของกลุ่ม จากการตีความปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อีกทั้งความผิดปกติในการปรับตัว ซึ่งได้มีการสะสมไว้มาก่อนเกิดทัศนคติขึ้นทัศนคติจึงเกิดขึ้นและยังอยู่ในจิตใจของคนเรา หลังจากถูกอบรมสั่งสอนให้ชอบหรือเกลียด ยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งหนึ่งสิ่งใดมาเป็นเวลานานพอสมควร หรือการที่บุคคลผู้นั้นได้รับประสบการณ์

¹ เรืองเกียรติ, หน้า 43-45.

ด้วยตนเอง แต่ประสบการณ์ที่ได้รับนั้นต้องเป็นประสบการณ์ประทับใจ หรือเป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ จนเกิดความรู้สึกฝังใจ ยอมรับหรือไม่ยอมรับ ซึ่งการเรียนรู้ การได้รับข่าวสารจากภายนอก ตลอดจนประสบการณ์ในอดีตจะประสมประสานกัน จนเกิดทัศนคติขึ้นในรูปแบบของโครงสร้างสมมุติฐาน ซึ่งมองไม่เห็นแต่อาจทราบได้จากการแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ข้อเขียน คำพูด หรือกริยาท่าทางที่แสดงออก¹

จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา พบว่าปัจจัยด้านสภาพของบุคคล ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของบุคคล เช่น เพศ ระดับการศึกษา อายุ อาชีพ รายได้ เป็นต้น จะมีผลเกี่ยวข้องกับทัศนคติทางการเมืองและพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคล โจเซฟ ลา พา ลอมบารา (Joseph G. LaPalombara) ได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมสูงจะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจทางการเมือง มีความสนใจทางการเมือง มีความรู้สึกว่ามีประสิทธิภาพทางการเมืองและมีการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับสูง² ซึ่งผลจากการสำรวจวิจัยของ Current Population Survey เมื่อปี ค.ศ. 1964 พบว่า มีความแตกต่างในการเข้ามีส่วนร่วมในการเลือกตั้งระหว่างผู้มีเพศ อายุ เชื้อชาติ ถิ่นที่อยู่

¹Paul F. Secord and Carl W. Backman, Social Psychology (New York, McGraw-Hill Book Company, Inc. 1964), p. 100 อ้างใน จิรายุทธ วัจนะรัตน์, "การไม่ไปออกเสียงเลือกตั้ง : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ที่ไม่ไปใช้สิทธิเลือกตั้งซ่อมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2524 เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 50.

²Joseph G. LaPalombara, Politics within Nation (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1974), pp.41-45 อ้างใน พีระศักดิ์ นนทะเปารยะ, "กลุ่มอคมทรัพย์เพื่อการผลิตกับผลกระทบทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มีต่อสมาชิก : ศึกษาเฉพาะกรณีคำเลชันง อาเภอสาร์กี จังหวัดเชียงใหม่," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 29.

ระดับการศึกษา อาทิพ ระดับรายได้และสถานภาพทางสังคมที่ต่างกัน¹ ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสภาพของบุคคลจะมีอิทธิพลต่อการมีทัศนคติทางการเมือง ซึ่งสภาพของบุคคลดังกล่าวสามารถแยกพิจารณาได้ คือ

1. เพศ จากประสบการณ์ชี้ให้เห็นว่าเพศชายมักจะมีบทบาททางการเมืองอย่างเด่นชัด และกว้างขวางกว่าเพศหญิง จะเห็นได้ว่าผู้นำทางการเมืองหรือนักการเมืองมักจะเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง ซึ่งในสังคมไทยนั้นก็เช่นกันที่สำคัญของเพศชายมากกว่าเพศหญิงอย่างเด่นชัด ดังเช่น มีสำนวนที่ว่า "ชายเป็นข้างเท้าหน้า หญิงเป็นข้างเท้าหลัง" ซึ่งเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของเพศชายที่จะมีความสนใจและบทบาททางการเมืองมากกว่าเพศหญิง

โกรธ จิระบุตร ได้ศึกษาทัศนคติทางการเมืองนิสิตนักศึกษาไทย ก็พบว่า เพศชายมีทัศนคติทางการเมืองเป็นแบบประชาธิปไตย มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองและความเชื่อมั่นในตนเอง มีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการปกครอง มากกว่าเพศหญิง และมีทัศนคติทางการเมืองเป็นเผด็จการน้อยกว่าเพศหญิง² และ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน³ ก็พบว่าเพศชายจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมากกว่าเพศหญิง เพศจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการมีทัศนคติทางการเมืองของบุคคล

¹Lester W. Milbarth, Political Participation : How and Why Do People Get Involved in Politics ? (Chicago : Rand McNally, 1968), pp. 121-125 อ้างใน ศีระศักดิ์ นนทะเปารยะ, เรื่องเดียวกัน.

²โกรธ จิระบุตร, "ทัศนคติทางการเมืองของนิสิตนักศึกษาไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นคิด แผนกวิชาการปกครอง วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 108-136.

³วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, "วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย : ศึกษาเฉพาะกรณีศึกษาระดับปริญญาโทของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นคิด แผนกวิชาการปกครอง วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 82.

2. สาขาวิชาเรียน นักวิชาการถือว่าการศึกษามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการเมือง จากการศึกษาของอัลมอนต์ และเวอร์บา พบว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการอบรมกล่อมเกลาทางการเมืองแก่ประชาชน เพราะระบบการศึกษาช่วยให้นักบุคคลมีความรู้ทางด้านการเมืองดีขึ้น และมีความเชื่อมั่นในบทบาททางการเมืองของตน สถานศึกษาจึงมีบทบาทอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม และบุคลิกภาพของผู้ศึกษา¹

การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นได้เปิดการเรียนการสอนเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ ซึ่งแต่ละสาขาก็มีวิชาเรียน วิธีการสอน ตลอดจนกิจกรรมที่แตกต่างกัน โดยสาขาสังคมศาสตร์จะเน้นหนักทางด้านค่านิยม พฤติกรรมมนุษย์ ปรัชญา และปัญหาของสังคม ลักษณะวิชาจึงเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็น ได้แง่เหตุผล และกิจกรรมในหลักสูตรมัก จะเกี่ยวข้องกับปัญหาทางการเมืองและสังคม แต่สาขาวิทยาศาสตร์นั้นจะศึกษาค้นคว้าที่มีกฎเกณฑ์ค่อนข้างตายตัวแน่นอน การศึกษาก็เป็นการทดลองในห้องปฏิบัติการ ไม่มีลักษณะของการแสดงความคิดเห็น ดังนั้นนิสิตนักศึกษาที่เรียนในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ก็มักจะสนใจโลกทัศน์และการมองปัญหากว้างขวางยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น จึงน่าที่จะมีทัศนคติแบบประชาธิปไตย² ซึ่งโกรธ จิระบุตร³ ก็พบว่านิสิตนักศึกษาสาขาสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่มีทัศนคติทางการเมืองเป็นแบบประชาธิปไตย มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองและความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความกระตือรือร้นสนใจเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองการ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สุจิต บุญบงการ, "นิสิตนักศึกษากับการพัฒนาทางการเมืองของไทย," วรรณไวทยาการ : รัฐศาสตร์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 10.

² Robert E. Lane, Political Man (New York : The Free Press, 1972), p. 102 อ้างใน โกรธ จิระบุตร, "ทัศนคติทางการเมืองของนิสิตนักศึกษาไทย," หน้า 196.

³ โกรธ จิระบุตร, "ทัศนคติทางการเมืองของนิสิตนักศึกษาไทย," หน้า 195-247.

ปกครองมากกว่านิสิตนักศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์ และมีทัศนคติทางการเมืองแบบเผด็จการน้อยกว่านิสิตนักศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์

บุคคลที่มีการศึกษาสูงจะมีทัศนคติ ค่านิยม และบุคลิกภาพทางการเมืองแตกต่างไปจากผู้ที่มีการศึกษาค่ำ แต่อย่างไรก็ดีการเรียนการสอนนั้นเมื่อผู้หลายสาขาวิชา บุคคลที่ได้รับการศึกษาในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งมักน่าจะมีทัศนคติ ค่านิยม ที่แตกต่างจากบุคคลที่ได้รับการศึกษาในอีกสาขาวิชาหนึ่ง

3. อายุ อายุจะมีความเกี่ยวข้องกับทัศนคติของบุคคล เนื่องจากอายุเป็นเครื่องชี้ว่าผู้นั้นมีประสบการณ์หรือผ่านการเรียนรู้ทางสังคมมานานเท่าใด ซึ่งประสบการณ์ที่แตกต่างกันนี้ ย่อมมีผลทำให้ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติในเรื่องต่าง ๆ แตกต่างกันไป ด้วย นักรัฐศาสตร์จำนวนมากเชื่อกันว่า คนรุ่นหนุ่มสาวก็คนสูงอายุมักจะมีทัศนคติทางการเมืองที่แตกต่างกัน โดยคนรุ่นหนุ่มสาวจะมีแนวโน้มที่จะมีทัศนคติแบบเสรีนิยม ในขณะที่บุคคลสูงอายุมักจะมีทัศนคติแบบอนุรักษนิยม¹

ซึ่งจากการศึกษาวิจัยของมณฑล มือนันต์² ได้ศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลชั้นนำของท้องถิ่น ซึ่งพบว่า ผู้นำท้องถิ่นที่มีอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมมากกว่าแบบประชาธิปไตย สมพร เขียวเม่น³ ก็พบว่า ชำราชากร

¹ พล.อ. ค. ทิพย์ นาดสุภา, จิตวิทยา (แผนกค้ำราและคำบรรยายคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511), หน้า 69-70.

² มณฑล มือนันต์, "วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลชั้นนำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีบุคคลชั้นนำจังหวัดสิงห์บุรี" (วิทยานิพนธ์ปริญพจนานหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 204-205.

³ สมพร เขียวเม่น, "ความเชื่อทางการเมืองของข้าราชการไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ปริญพจนานหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 85.

ที่มีอายุ 20-30 ปี จะมีความตื่นตัวสนับสนุนประชาธิปไตยมากที่สุด และยังมีอายุมากขึ้นเท่าไรก็จะน้อยลงไปเรื่อย ๆ และสุรพาสน์ หัทธมาน¹ ก็พบว่าทัศนคติทางการเมืองแบบเสรีนิยมและอนุรักษนิยมจะมีความสัมพันธ์กับอายุ โดยนายทหารชั้นนายพันของกองทัพไทยที่มีอายุน้อยจะมีทัศนคติทางการเมืองแบบเสรีนิยมมากกว่าอนุรักษนิยม ดังนั้นระดับของอายุที่แตกต่างกันจึงน่าที่จะเป็นคุณลักษณะหนึ่งที่ทำให้บุคคลมีทัศนคติทางการเมืองที่แตกต่างกันไป

4. อาชีพ อาชีพเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติทางการเมืองของบุคคล โดยการที่บุคคลที่มีอาชีพอย่างเดียวกันจะมีลักษณะของความนึกคิด ค่านิยม และทัศนคติใกล้เคียงกัน เนื่องจากการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน การประพฤติปฏิบัติในกลุ่มอาชีพเดียวกันจึงเหมือนกัน² ดังนั้นแต่ละกลุ่มอาชีพจึงมีลักษณะของความคิดที่แตกต่างกันออกไป ดังเช่น กลุ่มอาชีพรับราชการ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีลักษณะของการรวมอำนาจอยู่สูง มีโอกาสสัมผัสกับอำนาจสิทธิพิเศษ และผลประโยชน์ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกกรมมากกว่ากลุ่มผู้ประกอบการอื่น ข้าราชการจึงมีแนวความคิดที่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง เพื่อคงไว้ซึ่งสิทธิพิเศษและผลประโยชน์ของตน ทัศนคติของข้าราชการจึงมักเป็นพวกอนุรักษนิยม ซึ่งสุรพาสน์ หัทธมาน³ ที่ได้ศึกษาทัศนคติทางการเมืองของนายทหารชั้นนายพันของกองทัพบก

¹สุรพาสน์ หัทธมาน, "ทัศนคติทางการเมืองของนายทหารชั้นนายพันของกองทัพบก กองทัพอากาศ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาด้านการปกครอง วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 128.

²Gabriel A. Almond, "Political Process," Comparative Politics Today : A World View ed. Gabriel A. Almond (Boston : Little, Brown and Company, 1974), pp.47-49, อ้างใน วรภาส รุจิโรจน์, "ทัศนคติทางการเมืองของกรมกรรมาธิการ : ศึกษาเฉพาะกรณีสหภาพแรงงานการรถไฟแห่งประเทศไทยในกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาด้านการปกครอง วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 23.

³สุรพาสน์ หัทธมาน, "ทัศนคติทางการเมืองของนายทหารชั้นนายพันของกองทัพบก กองทัพอากาศ" หน้า 123.

กองทัพเรือ และกองทัพอากาศ ก็พบว่านายทหารชั้นนายพันเหล่านั้น มีทัศนคติทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมค่อนข้างสูง

อมร ราชณรงค์¹ ซึ่งศึกษาทัศนคติทางการเมืองของสมาชิกรัฐสภาไทย (พ.ศ. 2522) ก็พบว่า วุฒิสมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการประจำมีแนวโน้มทัศนคติทางการเมืองไปทางอนุรักษนิยมมากกว่าเป็นประชาธิปไตย

ดังนั้น การเลือกประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่งจึงมีผลต่อการมีทัศนคติทางการเมืองของบุคคลนั้น โดยกระบวนการอบรมกล่อมเกล่าทางการเมืองในกลุ่มอาชีพ จะส่งผลให้บุคคลมีทัศนคติทางการเมืองที่เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับกลุ่มอาชีพที่ตนอยู่ร่วมด้วย

5. รายได้ โดยปกติแล้วหากว่าประชาชนอยู่ในสภาพที่ยากจนแล้ว ความสนใจส่วนใหญ่จะมุ่งไปยัง เรื่องปากท้องและปัญหาเฉพาะหน้าในการดำรงชีพเป็นหลัก โดยไม่มีเวลาพอที่จะคิดเรื่องการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องห่างไกลตัวและสลับซับซ้อนเกินกว่าจะเข้าใจได้ง่าย² การมีอาชีพการงานที่มั่นคงและมีรายได้สูงจะทำให้ประชาชนสามารถแบ่งเวลามาให้ความสนใจในเรื่องทางการเมือง สนใจศึกษาปัญหาบ้านเมืองหรือติดตามการทำงานของรัฐบาลมากขึ้น โดยไม่กระทบกระเทือนต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งการมีเวลาให้ความสนใจทางการเมืองได้มากก็จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อระบบการเมืองสูงขึ้นตามด้วย

ผลจากการศึกษาของแองกัสแคมเบลล์ (Angus Campbell) ได้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีรายได้สูงจะมีความรู้สึกรับประสิทธิภาพทางการเมืองสูง และในขณะเดียวกัน ผู้ที่มีรายได้ต่ำจะมี

¹อมร ราชณรงค์, "ค่านิยมทางสังคมและทัศนคติทางการเมืองของสมาชิกรัฐสภาไทย (พ.ศ. 2522)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาจิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 107.

²ประเสริฐ แยมกลืนหุ้ง, "สังคมวิทยาการเมือง : ประชาธิปไตยในแง่สังคมวิทยา," หน้า 228.

ความรู้สึกว่ามีประสิทธิภาพทางการเมืองต่ำด้วย¹ และจำเนียร แสงสว่าง² ได้ศึกษาทัศนคติต่อการเมืองและสังคม เศรษฐกิจของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็พบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวนิสิต ก็เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความแตกต่างทางทัศนคติ โดยนิสิตที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ จะเป็นพวกที่มีหัวก้าวหน้ามากกว่านิสิตที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้สูง ระดับรายได้จึงมีผลกระทบต่อการมีทัศนคติทางการเมืองที่แตกต่างกันด้วย

การที่ประชาชนมีความสอดคล้องระหว่างการสนับสนุนหลักการประชาธิปไตยกับการประพฤติปฏิบัติที่เป็นประชาธิปไตย จะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยประการหนึ่ง ซึ่งการที่ประชาชนจะมีความสอดคล้องกันได้นั้น ก็ขึ้นกับว่าประชาชนมีทัศนคติทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยเพียงใด เพราะถ้าหากว่ามีทัศนคติเป็นแบบประชาธิปไตยแล้วก็จะทำให้มีการยอมรับ และสนับสนุนซึ่งหลักการที่เป็นประชาธิปไตย และมีแนวโน้มของพฤติกรรมที่เป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย แต่ถ้าหากว่าประชาชนมีทัศนคติที่ไม่เป็นประชาธิปไตยแล้วก็จะไม่สนับสนุนต่อหลักการประชาธิปไตย และมีการประพฤติปฏิบัติที่ไม่เป็นไปตามหลักการนั้น.

¹ Angus Campbell, et al., The Voter Decides (Evanston : Row Peterson, 1954), pp. 107-191. อ้างในไพรัตน์ เตชะเสถียร, "การออกเสียงเลือกตั้งในอำเภอป่าติ้ว: ศึกษาการไปออกเสียงเลือกตั้งในอัตราสูง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 38.

² จำเนียร แสงสว่าง, "ทัศนคติต่อการเมืองและปัญหาสังคม เศรษฐกิจ : ศึกษาเปรียบเทียบนิสิตชั้นปีที่ 4 คณะรัฐศาสตร์และคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 171.